

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal
ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X
June / Haziran 2019, 23 (1): 5—28

İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Çok Eşliliği Sınırlandırması

Restriction of Polygyny by the Public Authority in Islamic Law

İbrahim Yılmaz

Doç. Dr. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı
*Associate Professor, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Faculty of Theology,
Department of Islamic Law*
Nevşehir, Turkey

ibrh.yilmaz@hotmail.com
orcid.org/0000-0001-8912-7769

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 10 January / Ocak 2019

Accepted / Kabul Tarihi: 25 February / Şubat 2019

Published / Yayın Tarihi: 15 June / Haziran 2019

Pub Date Season / Yayın Sezonu: Haziran/June

Volume / Cilt: 23 **Issue / Sayı:** 1 **Pages / Sayfa:** 5-28

Cite as / Atıf: Yılmaz, İbrahim. "Restriction of Polygyny by the Public Authority in Islamic Law [İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Çok Eşliliği Sınırlandırması]". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 23/1 (June 2019): 5-28.

<https://doi.org/10.18505/cuid.511376>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright © Published by Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/cuid>

6| İbrahim Yılmaz. İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Çok Eşliliği Sınırlandırması
Restriction of Polygyny by the Public Authority in Islamic Law

Abstract: Polygyny, the marriage of a man with more than one woman at the same time is a well-known practiced in human history. Islamic law accepts the institution of polygyny as a substitute provision if it fulfills the certain conditions and reasons, -and limited the maximum number of wives to four. Although polygyny is mubah (permissible) in Islamic law, it is not an absolute right that every man can use arbitrarily. Thus in Islamic law, the legitimacy of polygyny has been attributed to the presence of two basic conditions: the observance of justice among co-wives and providing maintenance. However, the observance of these conditions that is left to the mercy of men leads to the exploitation of the right for practicing to polygyny and victimization of the first spouse. Therefore, inserting some restrictions for using this right has come to the agenda from time to time in Islamic legal history. The first legal arrangements concerning the restriction of the polygyny (taaddud al-zawjât) in the history of Islamic law were indirectly made with the Family Law Decree of 1917 which was prepared in the last periods of the Ottoman Empire. Among the late Islamic jurists, the issue of the limitation of polygyny by public authority in Islamic law continues to be discussed. The civil laws of contemporary Muslim countries contain different regulations on the issue. In this article, the restriction of polygyny by the public authority in Islamic family law will be focused on.

Summary: Polygyny, the marriage of a man with more than one woman at the same time is a well-known practiced in human history. Islamic law accepts the institution of polygyny as a substitute provision if it fulfills the certain conditions and reasons, and limited the maximum number of wives to four. Thus, relevant verses in the Qur'an (al-Nisa 4/3, 129) and the Prophet's own practice (al-Ahzab 33/50, 51, 59 al-Tahrim 66 / 3-5) show that it is legitimate for a man to marry more than one woman (up to four) at the same time in Islamic law.

Although polygyny is legally permissible (mubah) in Islamic law it is not an absolute right that every man can arbitrarily use. Thus in Islamic law, the legitimacy of polygyny has been attributed to the presence of two basic conditions: the observance of justice among co-wives and providing maintenance.

On the other hand, there may be some exceptional circumstances permitting polygyny in Islamic law. For example, when female population is much more than male in the society and when a woman is can not fulfill her family duties due to her cureless illness, polygyny is permitted in Islamic law.

As it can be understood from the explanations above, polygyny in Islamic law is not a general and mandatory provision that should be applied by every man who has legal capacity to marry. On the contrary, it is an exceptional provision that is justified if there are certain conditions and justifications.

According to this; polygyny is a moral and legal institution that is made up of mutual consent based on individual and social conditions and needs in Islamic law. Therefore, men do not have to marry a second woman on their current wives, as well as women have the right to say "no" to marry a married man as a second wife.

When the conditions and rationales indicated in the relevant verses and doctrine are evaluated together, it can be said that in order to be able to legitimize the polygyny in Islamic law, there must be three basic conditions:

- (1) Observing justice among spouses,
- (2) Having sufficient financial power to provide maintenance for spouses,
- (3) Existence of individual or social need or necessity.

Therefore, in order to prevent the exploitation of polygyny, which is justified under certain conditions and justifications in Islamic law, the above-mentioned conditions must be fulfilled. Otherwise, polygyny can cause some problems, unrest and injustice for individual, family and society. Hence, in the presence of certain conditions and justifications, polygyny accepted in Islamic law as a moral and legal institution aiming the elimination of individual and social arbitration.

Although the legitimacy of polygyny in Islamic law depends on the existence of certain conditions and special circumstances, it is a known fact that they are not always observed in practice. It can be said that the right of polygyny is a subject of abuse in practice. Therefore, the limitation of polygyny by the public authority has come to the fore in Islamic legal history. Today, control of the public authority and inserting some restrictions of polygyny continue to be discussed among the Islamic jurists.

In the past, it is possible to say that the control of the exercising of this right has been done relatively by society (social environment). However, nowadays, since the society cannot perform the control mechanism, it is brought up by the state (public authority) on behalf of the society.

Among the contemporary Islamic jurists regarding the supervision or limitation of polygyny by the public authority; there are two approaches: "those who accept" and "those who do not accept" such restrictions.

Islamic jurists, who accept that public authority is allowed to intervene in polygyny, grounded their views on two perspectives: The first is that the polygyny is legally permissible and the public authority has the authority to limit the permissible (*mubah*) in Islamic law. The second is that polygyny is restricted with the conditions in the Qur'anic verses such as "husband's observation supervision of justice among his wives" and "having the power for ensuring the livelihood (*nafaqa*) of his wives" and it is more appropriate for the benefit of society and the purpose of the legislator (*Shari'*) to be subject to the control of the public authority whether these conditions are present or not.

Islamic jurists, who do not agree that the public authority has the right to intervene in polygyny grounded their views on two perspectives as well: First, polygyny is a legitimate right mentioned in the verses in Islamic law and there is no definite proof that this can be prohibited or restricted by the public authority. Secondly, it is contrary to the verses to prohibit or limit the right that the Qur'an makes legitimate (*free*).

Thus, it is possible to say that the opinion which accepts that the public authority has to limit polygyny is more accurate in terms today's social conditions. Namely, polygyny is linked to two basic conditions: "husband's observance of justice among his wives and having the power to provide maintenance for his wives. Therefore, supervision of the public authority on checking the existence of these conditions is more appropriate for the purpose of the legislator (*Shari'* legitimizing polygyny and social benefit).

In fact, the Ottoman Family Law Decree of 1917 indirectly limited the right of the husband to marry more than one woman, giving the woman right to stipulate a condition in her marriage contract that her husband not to marry a second woman. In the 1924 Draft of Family Law Decree, which was prepared after the repeal of the Family Law Decree of 1917, but not enacted, it was proposed that the application of polygyny should be presented to the approval judge.

In today's Muslim countries, there are three different practices: namely "completely prohibiting polygyny", "releasing polygyny" and "giving the court the right to monitor the existence of necessary conditions ". In countries such as Morocco, Algeria, Iraq, Syria, Indonesia, Malaysia (and Pakistan), the validity of polygyny depends on the permission and supervision of the judiciary. Some of these countries which have accepted judicial review have given the judicial control for the requirement of justice, some of them the conditions of justice and maintenance some of them for the conditions of justice, maintenance and a legitimate justification.

In sum, in accordance with the provisions of the relevant verses, polygyny in Islamic law is legitimately permissible (*mubah*). However, the public authority has the right and authority to limit the *mubah* in Islamic law in the case of the elimination of damage and the necessity of the public interest. On the other hand, the public authority has the right and authority to enact the law in Islamic law by preferring one of the existing *ijtihad*s that meet the needs of the society and conforms to the conditions of the age.

8| İbrahim Yılmaz. İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Çok Eşliliği Sınırlandırması

According to this, when the public authority made a statutory regulation that links the use of right of polygyny to the permission of the judge, this regulation is binding on society. Therefore, in the event of such a legal arrangement, it is possible for the public authority to allow the men who comply with the conditions and not to allow the ones who are not to comply with the conditions after conducting the necessary investigation. As a matter of fact, now Family Laws of many Muslim countries now include such legal arrangements.

It is also worth mentioning here that there may be a necessity for a man to marry more than one woman (up to four) at the same time in terms of social benefits, when the population of male and female in a society is excessively disproportionate. In such circumstances, it is also possible that the public authority encourages, or even mandates, the marriage of men who have fulfilled the conditions to more than one woman.

Keywords: Islamic Law, Family Law, Polygyny, Taaddud al-Zawjât, Public Authority, Restriction.

İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Çok Eşliliği Sınırlandırması

Öz: Çok eşlilik (polijini/teaddüd-i zevcât), yani erkeğin aynı anda birden fazla kadınla evlenmesi insanlık tarihinde bilinen ve uygulanan bir olgudur. İslâm hukuku da belirli şartların ve gerekçelerin bulunması halinde çok eşlilik kurumunu bir ruhsat hükmü (yedek hüküm) olarak kabul etmiş ve bunun sayısını dört ile sınırlandırmıştır. İslâm hukukunda çok eşlilik, bir ruhsat hükmü olarak mubah kılınmış olmakla birlikte her erkeğin keyfine göre kullanabileceği mutlak bir hak da değildir. Nitekim İslâm hukukunda çok eşliliğin meşruiyeti, “adaletin gözetilmesi” ve “nafakanın temin edilmesi” olmak üzere iki temel şartın bulunmasına bağlanmıştır. Ancak bu şartların gözetilmesinin erkeklerin takdir ve insafına/inisafiyetine bırakılması, uygulamada çok eşlilik hakkının istismar edilmesine ve önceki ilk eşin/karının mağdur olmasına sebep olmaktadır. Bu yüzden tarihi süreçte zaman zaman bu hakkın kullanılmasının sınırlandırılması gündeme gelmiştir. İslâm hukuk tarihinde, dolaylı da olsa çok eşliliğin sınırlandırılması ile ilgili ilk resmi/hukukî düzenlemeler ise Osmanlı'nın son dönemlerinde hazırlanan 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile yapılmıştır. Son dönem İslâm hukukçuları arasında ise İslâm hukukunda çok eşliliğin kamu otoritesi tarafından sınırlandırılmasının cevazı tartışılmaya devam etmektedir. Günümüz İslâm ülkeleri medeni kanunları ise bu konuda farklı düzenlemeler içermektedir. Bu makalede, İslâm aile hukukunda çok eşliliğin kamu otoritesi tarafından sınırlandırılması üzerinde durulacaktır.

Özet: Çok eşlilik (polijini/teaddüd-i zevcât), yani erkeğin aynı anda birden fazla kadınla evlenmesi insanlık tarihinde bilinen ve uygulanan bir kurumdur. İslâm hukuku da belirli şartların ve gerekçelerin bulunması halinde çok eşlilik kurumunu bir ruhsat hükmü olarak kabul etmiş ve bunun sayısını dört ile sınırlandırmıştır. Nitekim Kur'an'da yer alan ilgili naslar (en-Nisa 4/3 129) ve Hz. Peygamber'in bizzat kendi uygulaması (el-Ahzab 33/50, 51, 59; et-Tahrim 66/3-5), İslâm hukukunda erkeğin aynı anda birden fazla (en fazla dörde kadar) kadınla evlenmesinin mubah/meşru olduğunu göstermektedir.

İslâm hukukunda çok eşlilik, hukuken meşru (mubah) olmakla birlikte her erkeğin keyfine göre kullanabileceği mutlak bir hak da değildir. Nitekim ilgili naslar incelendiğinde İslâm hukukunda çok eşliliğin mubah/meşru olabilmesinin; “eşler arasında adaleti gözetmek” ve “eşlerin nafakasını temin etmeye güç yetirebilmek” olmak üzere iki temel şarta bağlandığı görülmektedir.

Diğer taraftan İslâm hukukunda çok eşliliğe ruhsat/izin veren bazı istisnai özel durumlar (şartlar/sebepler) da söz konusu olabilmektedir. Örneğin toplumda kadın nüfusunun erkek nüfusundan çok fazla olması veya kadının sürekli (müzmin) hasta olmasından dolayı ailevi görevlerini yerine getirememesi, vs. gibi durumlarda İslâm hukukunda çok eşliliğe ruhsat/izin verilmektedir.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere İslâm hukukunda çok eşlilik, evlenme ehliyetine sahip olan her erkeğin uygulaması gereken bir emir veya (zorunlu) aslî bir hüküm (azimet) değildir. Aksine belirli şartların ve gerekçelerin bulunması halinde meşru kılınmış istisnâî bir ruhsat hükmüdür.

Buna göre; İslâm hukukunda çok eşlilik, bireysel ve toplumsal bazı ihtiyaç ve zaruretlere çerçevesinde karşılıklı rızaya dayalı olarak mubah kılınmış ahlakî ve hukukî bir kurum olmaktadır. Dolayısıyla erkekler, mevcut eşlerinin üzerine ikinci bir kadın ile evlenmek zorunda olmadıkları gibi, kadınların da ikinci bir eş olarak evli bir erkek ile evlenmeye hayır demeleri hakları vardır.

İlgili naslarda/ayetlerde ve doktrinde yer alan şartlar ve gerekçeler birlikte değerlendirildiğinde İslâm hukukunda çok eşliliğin meşru olabilmesi için şu üç temel şartın bulunması gerektiğini söylemek mümkündür:

- 1) Eşler arasında adalete riayet etmek,
- 2) Eşlerin nafakasını temin edebilecek yeterli mali güce/imkânâna sahip olmak,
- 3) Ferdi veya toplumsal ihtiyaç veya zaruretin bulunması.

Şu halde İslâm hukukunda belirli şartlar ve gerekçeler çerçevesinde meşru kılınan çok eşlilik hakkının istismar edilmemesi için yukarıda sayılan şartlara riayet edilmesi gerekmektedir. Aksi halde İslâm'ın belirli şartlar ve gerekçelerden dolayı meşru kıldığı çok eşliliğin, birey, aile ve toplum açısından bazı sıkıntılara, huzursuzluklara ve haksızlıklara sebep olması mümkündür. Dolayısıyla belirli şartlar ve gerekçeler çerçevesinde İslâm hukukunun kabul ettiği çok eşlilik, bireysel ve toplumsal maslahatın giderilmesine yönelik ahlakî ve hukukî bir kurum olmaktadır.

İslâm hukukunda çok eşliliğin meşruiyeti, belirli şartların ve bazı özel durumların bulunmasına bağlı olmakla birlikte uygulamada buna riayet edilmediği de bilinen bir gerçektir. Bu yüzden uygulamada çok eşlilik hakkı istismar edilmeye açık bir konudur. Bundan dolayıdır tarihi süreçte çok eşliliğin kamu otoritesi tarafından sınırlandırılması gündeme gelmiştir. Günümüz İslâm hukukçuları arasında da çok eşliliğin kamu otoritesi tarafından denetlenmesi ve/ya sınırlandırılması tartışılmaya devam etmektedir.

Geçmişte bu hakkın kullanılmasının denetiminin nispeten toplum (sosyal çevre) tarafından yapıldığını söylemek mümkündür. Ancak günümüzde toplum denetim mekanizmasını icra edemediği için bu görevin toplum adına devlet (kamu otoritesi) tarafından yapılması gündeme gelmektedir.

Çok eşliliğin kamu otoritesi tarafından denetlenmesi veya sınırlandırılma ile ilgili son dönem İslâm hukukçuları arasında; bunun caiz olduğunu "kabul edenler" ve "kabul etmeyenler" şeklinde iki yaklaşım bulunmaktadır.

Kamu otoritesinin çok eşliliğe müdahalesinin caiz olduğunu kabul eden İslâm hukukçuları görüşlerini iki açıdan temellendirmektedirler: Birincisi, çok eşliliğin mubah olması ve kamu otoritesinin mubahı sınırlandırma hak ve yetkisinin bulunmasıdır. İkincisi ise, çok eşliliğin Kur'an ayetlerinde, "kocanın eşleri arasında adaleti gözetmesi" ve "kocanın eşlerinin nafakasını temin etme gücüne sahip olması" şartları ile kayıtlı olması ve bu şartların bulunup bulunmadığının kamu otoritesinin denetimine tabi tutulmasının Şâri'in çok eşliliği teşri kılma maksadına ve toplumun maslahatına daha uygun olmasıdır.

Kamu otoritesinin çok eşliliğe müdahalesinin caiz olduğunu kabul etmeyen İslâm hukukçuları da görüşlerini iki açıdan temellendirmektedirler: Birincisi İslâm hukukunda çok eşlilik, naslarla/ayetlerle sabit meşru bir haktır ve bunun kamu otoritesi tarafından yasaklanabileceğine veya sınırlandırılabilmesine dair kesin bir delil yoktur. İkincisi ise Şâri'in meşru (mubah/hukukî serbest) kıldığı bir hakkı yasaklamak veya sınırlandırmak naslarla/ayetlere aykırıdır.

Yukarıdaki görüşlerden kamu otoritesinin çok eşliliği sınırlandırmasının caiz olduğunu kabul eden görüşün günümüz açısından daha isabetli olduğunu söylemek mümkündür. Şöyle ki il-

10| İbrahim Yılmaz. İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Çok Eşliliği Sınırlandırması

gili naslarda çok eşlilik, "kocanın eşleri arasında adaleti gözetmesi" ve "kocanın eşlerinin nafakasını temin etme gücüne/imbânına sahip olması" olmak üzere iki temel şarta bağlanmıştır. Dolayısıyla bu şartların bulunup bulunmadığının kamu otoritesinin denetimine tabi tutulması Şâri'in çok eşliliği teşri kılma maksadına ve toplumsal maslahata daha uygundur.

Nitekim 1917 tarihli Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi kadına/karıya, nikah akdi esnasında kocasının üzerine ikinci bir kadınla evlenmemesini şart koşma hakkını vererek kocanın aynı anda birden fazla kadınla evlenme hakkını dolaylı da olsa sınırlandırmıştır. Yine 1917 tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesi'nin yürürlükten kaldırılmasından sonra hazırlanan, ancak yürürlüğe girmeyen 1924 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi Tasarısında da çok eşlilik uygulamasının hâkimin iznine bağlanması teklif edilmiştir.

Günümüz İslâm ülkelerinde ise, çok eşliliği "tamamen yasaklayan", "serbest bırakan" ve "şartların bulunup bulunmadığını denetleme hakkını mahkemeye veren" olmak üzere üç farklı uygulama bulunmaktadır. Bu ülkelerden Fas, Cezayir, Irak, Suriye, Endonezya, Malezya, (Pakistan) gibi ülkelerde çok eşliliğin (hukuken) geçerliliği yargının izni ve denetimine bağlıdır. Yargı denetimini kabul eden bu ülkelerden bazıları sadece adalet şartının, bazıları adalet ve nafaka şartının, bazıları ise adalet, nafaka ve meşru bir maslahat/gerekçe şartının bulunup bulunmadığının denetimini yargıya vermiştir.

Özetle söylemek gerekirse, ilgili ayetin hükmü gereğince şartları dâhilinde İslâm hukukunda çok eşlilik mubahtır. Bununla birlikte "zararın giderilmesi" ve "kamu yararının gerekli kılması" halinde İslâm hukukunda kamu otoritesinin mubahı (hukukî serbest alanı) sınırlandırma hak ve yetkisi bulunmaktadır. Diğer taraftan İslam hukukunda kamu otoritesinin toplumun ihtiyaçlarını karşılayan ve çağın maslahatına/şartlarına uygun düşen mevcut icthadlardan birini tercih ederek kanun haline getirme hak ve yetkisi de vardır.

Buna göre kamu otoritesi çok eşlilik hakkının kullanılmasını hâkimin iznine bağlayan kanuni bir düzenleme yaptığında bu düzenleme dinen/şer'an ve hukuken/kazaen toplumu bağlayıcı olmaktadır. Dolayısıyla böyle bir hukuki düzenlemenin yapılması halinde kamu otoritesinin, gerekli inceleme ve araştırmayı yaptıktan sonra, şartları uygun olan erkeklerin çok eşlilik yapmasına izin vermesi, şartları uygun olmayanlara ise izin vermemesi mümkündür. Nitekim günümüzde birçok İslâm ülkesi Aile Hukuku Kanunu da bu tür düzenlemelere yer vermiştir.

Burada şu hususu da özellikle belirtmekte fayda var; toplumda kadın-erkek nüfusunun aşırı orantısız olduğu dönemlerde, toplumsal maslahat açısından bir erkeğin aynı anda birden fazla (en fazla dörde kadar) kadınla evlenmesinde ihtiyaç ve zaruret de bulunabilir. Böyle bir durumda kamu otoritesinin, şartlarını taşıyan erkeklerin birden fazla kadınla evlenmesini teşvik etmesi, hatta yerine göre zorunlu kılması da mümkündür.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Aile Hukuku, Çok Eşlilik, Teaddüd-i Zevcât, Kamu Otoritesi, Sınırlandırma.

GİRİŞ

Çok eşlilik/çok evlilik, erkeğin veya kadının aynı anda birden fazla eş ile evli olmasını ifade etmektedir. Erkeğin aynı anda birden fazla kadın ile evli olmasına "poligami"; kadının aynı anda birden fazla erkek ile evli olmasına ise "poliandri" denilmektedir.¹ Poliandri pek uygulanan ve bilinen bir durum değildir. Poligami ise eski hukuk sistemlerinde, dini inançlarda ve toplumlarda bilinen ve uygulanan bir husustur.² Bu yüzden "çok eşlilik" veya "çok

¹ Kevser Kâmil Ali-Salim Ögüt, "Çok Evlilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 8: 365.

² Sadri Maksudi Arsal, *Umumi Hukuk Tarihi*, (İstanbul: İstanbul Matbaacılık, 1948), 131, 135; Musa Carullah, *Kur'an-ı Kerim Ayetlerinin Nurları Huzurunda Hatun*, Yay. Haz: Mehmet Görmez, (Ankara: Kitabiyat Yayınları, 1999), 69-70; Mustafa es-Sibâî, *el-Mer'e beyne'l-fikhi ve'l-kânûn*, (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1999), 60-67; Bekir Topaloğlu, *İslâm'da Kadın*, (İstanbul: Yağmur Yayınları, 1990), 96-98; Ali-Ögüt, "Çok Evlilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 8, 365-366.

evlilik" denilince kastedilen genelde erkeğin aynı anda birden fazla kadınla evli olması (poligami) halidir.

İslâm hukukunda, erkeğin aynı anda birden fazla kadınla evli olması hali (poligami), "çok karılılık" anlamına gelen "teaddüd-i zevcât" tabiri ile ifade edilmektedir.³ İslâm hukukunda tek eşlilik teşvik edilmekle birlikte prensip olarak çok eşlilik de yasaklanmamış (en-Nisa 4/3) ve erkeğin aynı anda birden fazla (en fazla dörde kadar) kadınla evlenebilmesine izin verilmiştir.⁴

İslâm hukukunda belirli şartların ve gerekçelerin bulunması halinde meşru kılınan çok eşlilik, bireyin ve toplumun maslahatını korumaya yönelik ahlakî ve hukukî bir kurumdur. Bununla birlikte çok eşlilik, (erkekler tarafından) istismar edilmeye de açık bir konudur. Bu yüzden tarihi süreçte zaman zaman bu hakkın sınırlandırılması gündeme gelmiştir. İslâm hukuk tarihinde, dolaylı da olsa çok eşliliğin sınırlandırılması ile ilgili ilk resmi/hukukî düzenlemeler ise Osmanlı'nın son dönemlerinde hazırlanan 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile yapılmıştır.⁵ 1917 tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesi'nin yürürlükten kaldırılmasından sonra hazırlanan, ancak yürürlüğe girmeyen 1924 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi Tasarısında ise çok eşlilik uygulamasının hâkim iznine bağlanması teklif edilmiştir.⁶

Son dönem İslâm hukukçuları arasında ise İslâm hukukunda çok eşliliğin kamu otoritesi tarafından sınırlandırılmasının cevazı tartışılmaya devam etmektedir. Günümüz İslâm ülkeleri medeni kanunları ise bu konuda farklı düzenlemeler içermektedir. Nitekim bu kanunlardan bazıları çok eşliliği tamamen yasaklamış ve tek eşliliğin esas olduğunu kabul etmiştir. Bazıları ise resmi olarak bazı şartlarla sınırlandırmakla birlikte çok eşliliğe izin vermiştir.

Çok eşlilik, tarihte İslâm'ın ihdas ettiği bir kurum olmamasına rağmen⁷ Tanzimat'tan (1839-1876) günümüze (kadar) İslâm aile hukukunda en çok tartışılan⁸ ve eleştirilen⁹ konu-

³ Kadının aynı anda birden fazla erkekle evli olması hali (poliandry), Arapça'da "teaddüdü'l-*ezvâc*" tabiri ile ifade edilmektedir.

⁴ İslâm hukukunda çok eşlilik (teaddüd-i zevcât) hakkında geniş bilgi için bk. Muhammed Hamdi Yazır Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 2: 1281-1291; Carullah, *Hatun*, 69-74; Muhammed Ebû Zehra, *el-Ahvâlü's-sahsiyye*, (Kâhire: Dâru'l-fikri'i-Arabî, 1957), 89-96; Sibâî, *el-Mer'ê*, 60-99; Abdünnâsır Tevfik Attâr, *Teaddüdü'z-zevcât mine'n-nevâhî'd-dîniyye ve'l-ictimâiyye ve'l-kânûniyye*, (Kâhire: eş-Şirketü'l-Mısriyye li'tibâati ve'n-neşr, 1972), 19-269; Ali-Öğüt, "Çok Evlilik", 365-369; Topaloğlu, *Kadın*, 98-124; Semra Ulaş, "İslâm'da Çok Kadınla Evlilik", *İslâmî Araştırmalar* 6/1 (1992): 52-63; Mehmet Özgü Aras, "İslâm'a Göre Çok Evlilik", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (2007): 183-188.

⁵ *HAK (Hukuk-i Aile Kararnamesi)*, md. 38. Ayrıca bk. Halil Cin, *Eski Hukukumuzda Evlenme*, (Ankara: Ankara Üniv. Hukuk Fak. Yayınları, 1974), 300-302.

⁶ 1924 Tarihli Hukuk-ı Aile Kararname Tasarısı, md. 12. Ayrıca bk. Sabri Şakir Ansay, *Eski Aile Hukumuza Bir Nazar*, (Ankara: İstiklal Matbaacılık ve Gazetecilik Kollektif Ortaklığı, 1952), 136, 139. (Madde 12: İzdivacda zevcenin vahdeti asıldır; binaenaleyh -ikinci bir kadın ile izdivac etmek isteyen kimse zarûretini ve zevceler beyninde adâlete ehliyetini isbat ve hâkimin müsaadesini istihsal etmedikçe- teaddüd-i zevcât memnû'dur.)

⁷ Çok eşlilik (teaddüd-i zevcât) İslâm öncesinde Cahiliye hukukunda da var olan bir uygulamadır. Bk. Adnan Demircan, "Câhiliye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik", *İstem* 1/2 (2003): 9, 16-18.

⁸ Bu konuda Osmanlı'da Mansurizâde Saîd (1864-1923) ile (Babanzâde) Ahmed Naim (1872-1934), arasındaki tartışmalara örnek olarak bk. Mansurizâde Saîd, "Teaddüd-i Zevcât İslâmiyette Men Olunabilir", *İslâm Mecmuası* 1/8 (İstanbul 1330): 233-238; Ahmed Naim, "Teaddüd-i Zevcât İslâmiyet'te Men Olunabilir mi imiş?: Mansurizâde Saîd Beyefendi'ye", *Sebilü'r-Reşad [Sırat-ı Müstakim]* 11/298 (15 Mayıs 1329/1330): 216-221.

⁹ Tarihiçi İlber Ortaylı, tahmin edilenin aksine Osmanlı ailesinde çok eşlilik uygulamasının çok az olduğunu, hatta bu durumun tüm İslam ülkeleri için de geçerli olduğunu söylemektedir. Nitekim Ortaylı, Osmanlı ailesinin esas itibarıyla çok eşli olmadığını, çok eşlilik (polygamie) uygulamasının ise gayr-i ahlakî ve gayr-i hukukî bir durum olmadığını söylemektedir. Ortaylı'nın verdiği bilgiye göre, 1885-1906 yılları arasında Osmanlı'da çok eşlilik uygulamasının % 2,51 ile % 2, 61 arasında değişmektedir.

12| İbrahim Yılmaz. İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Çok Eşliliği Sınırlandırması

lardan biri olmaya devam etmektedir. Nitekim İslâm hukukunda çok eşliliğin meşruiyeti üzerine yazılmış/yapılmış birçok makale, tez ve kitap çalışması bulunmaktadır.¹⁰ Bu çalışmaların bazılarında kamu otoritesinin çok eşliliği denetlemesine veya sınırlandırmasına atıfta bulunulmakla birlikte genellikle İslâm hukukunda tek eşliliğin esas olduğu, çok eşliliğin meşruiyetinin ise kocanın eşleri arasında “adaleti gözetmesi” ve “nafakaya güç yetirebilmesi” şartına bağlandığı üzerinde durulmuştur. Bu çalışmalar içerisinde kamu otoritesinin çok eşliliği sınırlandırmasına doğrudan değinen çalışmaların Osmanlı'nın son dönem hukukçularından olan Mansurizâde Saîd'in (1864-1923) “Teaddüd-i Zevcât İslâmiyette Men Olunabilir”, [*İslâm Mecmuası* 1/8 (İstanbul 1330): 233-238] isimli makalesinin olduğunu söylemek mümkündür.

1. ÇOK EŞLİLİĞİN (TEADDÜD-İ ZEVCÂT) MEŞRUIYETİ

Kur'an'da yer alan ilgili naslar (en-Nisa 4/3, 139) ve Hz. Peygamber'in bizzat kendi uygulaması (el-Ahzab 33/50, 51, 59; et-Tahrim 66/3-5)¹¹, İslâm hukukunda erkeğin aynı anda birden fazla (en fazla dörde kadar) kadınla evlenmesinin mubah/meşru olduğunu göstermektedir.¹² Nitekim İslâm hukukunda çok eşliliğin cevazı ile ilgili Kur'an-ı Kerim'de şöyle denilmektedir:

“Eğer, (velisi olduğunuz) yetim kızlar¹³ (ile evlenip onlar) hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız, (onları değil), size helâl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın. Eğer (o kadınlar arasında da) adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız, o takdirde bir tane alın veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için daha uygundur.”(en-Nisa 4/3)”

Bu ayetin¹⁴ sevk ediliş sebebi, bir diğer ifade ile teşri kılınma amacı, yetim kızlara adaletili davranılması ve erkeğin aynı anda birden fazla (en çok dörde kadar) kadınla evlenmesinin mubah olmasıdır.¹⁵ Ayet bu konuda nastır¹⁶ ve siğasıyla/ibaresiyle doğrudan İslâm hukukunda çok eşliliğin mubah olduğuna delalet etmektedir.¹⁷ Diğer taraftan Hz. Peygamber'in,

---

Bk. İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2016), 123-126. İslâm ülkelerinde de çok eşlilik oranları benzer oranlardadır. Bk. Ebû Zehra, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, 95-96; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî*, (Dimeşk: Dâru'l-fikr, 1986), 7: 172-173. Asr-ı saadette de sahabe arasında çok eşliliğin gayet az olduğu ile ilgili bk. Demircan, “Çok Kadınla Evlilik”, 20-21.

¹⁰ Örnek olarak bk. Sümeyye İncegöl, *Tanzimat'tan Günümüze Çok Evlilik Tartışmaları*, Yüksek Lisans Tezi, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2008); Hayrunnisa Akdaş, *II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Akamlarının Teaddüd-i Zevcât Konusundaki Tartışmaları*, Yüksek Lisans Tezi, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2016.) Ayrıca bk. Fatma Aliye-Mahmud Esad, *Çok Eşlilik (Teaddüd-i Zevcât)*, Haz: Firdevs Canbaz, (Ankara: Hece Yayınları, 2007), 13-103.

¹¹ Hz. Peygamber'in dörtten fazla kadınla evli olması sadece ona has (hasâisü'n-Nebî) bir ruhsattır. Ümmet için teşriî bir dayanak (mekîsün aleyh) olamaz. Bk. Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2006), 6: 34.

¹² Kurtubî, *el-Câmi'*, 6, 24, 26, 33; Elmalılı, *Hak Dini*, 2, 1290.

¹³ Bu ayetten bir önceki ayet şöyledir: “Yetimlere mallarını verin. Temizi pis olanla (helâli haramla) değişmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günahtır.” (Nisa, 4/2) Sebeb-i nüzulden anlaşıldığına göre bu ayetler, genel olarak yetimlerin (yetim kızların) şahsî ve malî haklarının korunması ile ilgilidir. (Bk. Elmalılı, *Hak Dini*, 2: 1282-1287).

¹⁴ Bu ayetlerin sebeb-i nüzülü hakkında nakledilen rivayetler için bk. Kurtubî, *el-Câmi'*, 6, 23-24; Elmalılı, *Hak Dini*, 2: 1282-1287.

¹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî-Abdül Fettah Muhammed el-Hulûv, (Riyad: Dâru Âlemi'l-kütüb, 1997), 9: 371-472; Abdülkerim Zeydan, *el-Mufasssal fi ahkâmî'l-mer'e ve'l-beyti'l-müslim fi ş-şerfati'l-İslâmiyye*, (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1993), 6: 286.

¹⁶ Fıkah usulünde “nass” teriminin anlamı için bk. Zekiyüddin Şaban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-fıkah)*, trc. İbrahim Kâfi Dönmez, (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2015), 369, 371.

¹⁷ Şaban, *Usûlü'l-fıkah*, 369-370, 393-394. Ayrıca bk. Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, thk. Muhammed Sadık Kamhâvî, (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsî'l-Arabî, 1985), 2: 341-342; Kurtubî, *el-Câmi'*, 6: 26, 33; Elmalılı, *Hak Dini*, 2: 1290.

Nisa, 4/3. ayetin İslâm hukukunda çok eşliliğin mubah olmasına delalet etmesi ile ilgili farklı görüşler için bk. Carullah, *Hatun*, 70-74; Ahmed Hamdi Akseki, “İslamiyet ve Teaddüd-i Zevcât”, *Osmanlıdan Cumhuriyete İslam Düşüncesinde Arayışlar*, (İstanbul 1999): 272, 278, 295, 305; Attâr, *Teaddüdü'z-*

beş kadınla evli olarak İslâmiyet'i kabul eden Nevfel b. Muâviye'ye bunlardan birisini bırakmasını¹⁸; sekiz kadınla evli olan¹⁹ Kays b. Hâris ile on kadınla evli olan²⁰ Gaylân b. Seleme'ye de dörtten fazla olan hanımlarını boşamalarını emretmesi, İslâm hukukunda çok eşliliğin mubah ve dörtle sınırlı olduğunu göstermektedir. Konuyla ilgili yukarıdaki nasları ve Hz. Peygamber'in bizzat kendi uygulamasını esas alan İslâm hukukçuları da, İslâm hukukunda çok eşliliğin mubah olduğu hususunda icma etmişlerdir.²¹

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere İslâm hukukunda çok eşlilik, evlenme ehliyetine sahip olan her erkeğin uygulaması gereken bir emir veya (zorunlu) aslî bir hüküm (azimet) değildir. Aksine belirli şartların ve gerekçelerin bulunması halinde meşru kılınmış istisnâî bir hükümdür.²² Buna göre İslâm hukukunda çok eşlilik, belirli şartlar çerçevesinde karşılıklı rızaya dayalı olarak meşru kılınmış ahlakî ve hukukî bir kurum olmaktadır. Dolayısıyla erkekler, mevcut eşlerinin üzerine ikinci bir kadın ile evlenmek zorunda olmadıkları gibi, kadınların da ikinci bir eş olarak evli bir erkek ile evlenmeye hayır deme hakları vardır.²³

İslâm hukukunda çok eşlilik, hukuken meşru (mubah) olmakla birlikte her erkeğin keyfine göre kullanabileceği mutlak bir hak da değildir. Nitekim ilgili naslar incelendiğinde İslâm hukukunda çok eşliliğin meşru olabilmesinin; "eşler arasında adaleti gözetmek" (en-Nisa 4/3, 129) ve "eşlerin nafakasını temin etmeye güç yetirebilmek" (en-Nisa 4/3, 34; en-Nur 24/33)²⁴ olmak üzere iki temel şarta bağlandığı görülmektedir.²⁵

Diğer taraftan İslâm hukukunda çok eşlilikte asıl olan mubah olmakla birlikte bireysel veya toplumsal bazı özel durumların bulunması halinde mendup veya vacip de olabilmektedir.²⁶ Örneğin toplumda kadın nüfusunun erkek nüfusundan çok fazla olması veya kadının sürekli (müzmin) hasta olmasından dolayı ailevi görevlerini yerine getirememesi, vs. gibi durumlarda İslâm hukukunda çok eşliliğe ruhsat verilmektedir.²⁷

---

zevcât, 119-120, 136; Mustafa Yıldırım, "Nisa Suresi 3. Ayet Bağlamında Çok Eşlilik Meselesi", *Dinlerde Nikâh Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı* (İzmir 06-08 Nisan 2012), (İstanbul: 2012): 537-544.

¹⁸ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 7: 184.

¹⁹ İbn Mâce, "Nikâh", 40.

²⁰ Tirmîzî, "Nikâh", 33.

²¹ Sa'dî Ebû Ceyb, *Mevsûatü'l-icmâ', fi'l-fikhî'l-islâmî*, (Dimeşk: Dâru'l-fikr, 1984), 2: 1087.

²² Reşid Rıza, *Tefsîrül-Menâr*, (Mısır: Matbaatü'l-Menâr, 1328 h), 4: 348-349; Muhammed Tahir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, (Tunus: Dâru'l-Tûnisîyye, 1984), 4: 226; Elmalılı, *Hak Dini*, 2: 1290; Carullah, *Hatun*, 70, 74; Akseki, "Teaddüd-i Zevcât", 272, 278, 295, 305; Öme Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilahât-ı Fikhiyye Kamusu*, (İstanbul: Bilmen Yayınları, 1985), 2: 113; Mustaf Ahmed ez-Zerkâ, *el-Medhalü'l-fikhî'l-âmm*, (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1968), 1: 36; Hayreddin Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1994), 393-394; Ali-Öğüt, "Çok Evlilik", 366; Saffet Köse, "Aile Hukuku", *İslâm Hukuku El Kitabı*, ed. Talip Türcan, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012): 472; H. Yunus Apaydın, "Nikâh Akdinin Mahiyeti ve İmam Nikâhı Uygulaması", *Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Dergisi* 9 (2000): 379.

²³ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 2: 114.

²⁴ Ayrıca bk. Buhârî, "Savm", 10; Nikâh, 2,3; Müslim, "Nikâh", 1, 3; Ebû Dâvûd, "Nikâh",1; Tirmizî, "Nikâh", 1; Nesâî, "Niakh", 3, "Sıyâm", 43; İbn Mâce, "Nikâh", 1.

²⁵ Ebû Zehra, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 90-91; Muhammed Ebû Zehra, *Tanzîmü'l-üsra ve tanzîmü'n-nesl*, (Kahire: Daru'l-fikri'l-arabî, 1976), 66; Muhammed Mustafa Şelebî, *Ahkâmü'l-üsre fi'l-İslâm*, (Beirut: Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1977), 235; Sibâî, *el-Mer'e*, 80, 92-94; Zeydan, *el-Mufasssal*, 6: 287-289; Zühaylî, *el-Fikhü'l-islâmî*, 7: 168. Ayrıca bk. Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 2: 346, 348.

²⁶ Carullah, *Hatun*, 74; Elmalılı, *Hak Dini*, 2: 1290; Ebû Zehra, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 95.

²⁷ İslâm hukukunda çok eşliliğe ruhsat veren özel durumlarla ilgili geniş bilgi için bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 4: 226-227; Reşid Rıza, *Hukuku'n-nisâ, fi'l-İslâm*, (Beirut: el-Mektebetü'l-islâmî, 1984), 66-68; Muhammed Zâhid el-Kevserî, *Makâlâtü'l-Kevserî*, (Kahire: el-Mektebetü't-tevfikiyye, ts.) 207-209; Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 2: 113; Carullah, *Hatun*, 74-77; Attâr, *Teaddüdü'z-zevcât*, 21-49; Zeydan, *el-Mufasssal*, 6: 289-291; Karaman, *Kadın ve Aile*, 393-394; Zühaylî, *el-Fikhü'l-islâmî*, 7: 169-170;

14| İbrahim Yılmaz. İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Çok Eşliliği Sınırlandırması

İlgili naslarda ve doktrinde yer alan şartlar ve gerekçeler birlikte değerlendirildiğinde İslâm hukukunda çok eşliliğin meşru olabilmesi için şu üç temel şartın bulunması gerektiğini söylemek mümkündür²⁸;

- 1) Eşler arasında adalete riayet etmek,
- 2) Eşlerin nafakasını temin edebilecek yeterli mali güce sahip olmak,
- 3) Ferdi veya toplumsal ihtiyaç veya zaruretin bulunması.

Şu halde İslâm hukukunda belirli şartlar ve gerekçeler çerçevesinde meşru kılınan çok eşlilik hakkının istismar edilmemesi için yukarıda sayılan şartlara riayet edilmesi gerekmektedir. Aksi halde İslâm'ın belirli şartlar ve gerekçelerden dolayı meşru kıldığı çok eşliliğin, birey, aile ve toplum açısından bazı sıkıntılara, huzursuzluklara ve haksızlıklara sebep olması kaçınılmazdır. Dolayısıyla belirli şartlar ve gerekçeler çerçevesinde İslâm hukukunun meşru kabul ettiği çok eşlilik, bireysel ve toplumsal maslahatın giderilmesine yönelik ahlakî ve hukukî bir kurum olmaktadır.

İslâm hukukunda çok eşliliğin meşruiyeti, belirli şartların ve bazı özel durumların bulunmasına bağlı olmakla birlikte uygulamada buna riayet edilmediği de bilinen bir gerçektir. Bu yüzden uygulamada çok eşlilik hakkı istismar edilmeye açık bir konudur. Bundan dolayıdır ki tarihi süreçte çok eşliliğin kamu otoritesi tarafından denetlenmesi ve sınırlandırılması gündeme gelmiştir. Konuyla ilgili tartışma günümüz İslam hukukçuları arasında da tartışılmaya devam etmektedir.

Geçmişte bu hakkın kullanılmasının denetiminin nispeten toplum (sosyal çevre) tarafından yapıldığını söylemek mümkündür. Ancak günümüzde toplum denetim mekanizmasını icra edemediği için bu görevin toplum adına devlet (kamu otoritesi) tarafından yapılması gündeme gelmektedir. Aşağıda bu konu üzerinde durulacaktır.

2. ÇOK EŞLİLİĞİN KAMU OTORİTESİ TARAFINDAN SINIRLANDIRILMASI

Klasik fıkıh doktrininde, kamu otoritesinin çok eşliliğe müdahalesi üzerinde durulmamıştır. Ancak son dönemlerde özellikle Avrupa'nın da etkisi ile İslâm ülkelerinde kamu otoritesinin çok eşliliğe müdahalesi tartışılmaya başlamıştır.²⁹

Son dönem İslâm hukukçuları, kamu otoritesinin çok eşliliğe müdahale etmesinin cevazı hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu konudaki yaklaşımları; "kamu otoritesinin çok eşliliğe müdahale etmesinin caiz olduğunu kabul eden görüş" ve "kamu otoritesinin çok eşliliğe müdahalesinin caiz olduğunu kabul etmeyen görüş" şeklinde iki başlık altında ele almak mümkündür.³⁰

Ali-Öğüt, "Çok Evlilik", 366; Ali Rıza Demircan, "Çok Eşlilik", *Hz. Peygamber ve Aile Hayatı*, Yay. Haz. İsmail Lütfi Çakan, (İstanbul: İlmi Neşriyat, ts.), 248-251.

²⁸ Ebû Zehra, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, 90-93; İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 4: 226-227; Zerkâ, *el-Medhal*, 1: 36; Hayreddin Karaman, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011), 2: 68; Apaydın, "İmam Nikâhı Uygulaması", 379; Demircan, "Çok Eşlilik", 248-251.

²⁹ Ebû Zehra, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, 93; Ali-Öğüt, "Çok Evlilik", 367-368.

³⁰ İslâm hukukunda çok eşliliğin sınırlandırılması ile ilgili görüşler için bk. Mansurizâde Saîd, "Çok Eşlilik İslâmiyette Men Olunabilir", 233-238; Ahmed Naim, "Teaddüd-i Zevcat İslâmiyet'te Men Olunabilir mi imiş?: Mansurizâde Said Beyefendi'ye", 216-221; Kevserî, *Makâlât*, 109-113, 203-214; Ebû Zehra, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, 13, 90-91; M. Sellâm Medkûr, *Nazariyyetü'l-ibâha inde'l-usuliyîn ve'l-fukâhâ*, (Kahire: Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1984), 353-354; Abdüsselam Muhammed eş-Şerif Âlim, *Nazariyyetü's-siyâseti's-Şer'iyye*, (Bingazi: Camiatü Karyûnûs, 1996), 172-177; Allâl el-Fâsî, *Makâsîdü's-Şer'ati'l-İslâmiyye ve mekârimühâ*, (Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1993), 183-184; Beşir el-Mekkâ Abdüllâvî, *Sultatü veliyyi'l-emr fi takyîdi'l-mubâh*, (Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Maârif, 2011), 482-501.

2.1. Kamu Otoritesinin Çok Eşliliğe Müdahalesinin Caiz Olduğunu Kabul Eden

Görüş

Bu görüş sahiplerine göre çok eşlilik hakkının kullanılmasının; biri “eşler arasında adaleti gözetmek” ve diğeri “nafakaya güç yetirmek” olmak üzere iki temel şartı bulunmaktadır. Ayrıca çok eşlilik, bireysel ve toplumsal bazı maslahatları gerçekleştirmek için teşri kılınmıştır. Bundan dolayıdır ki çok eşlilik hakkının kullanılması bireylerin insafına ve iradesine bırakılamaz. Aksi halde erkekler tarafından istismar edilmesi ve kötüye kullanılması mümkündür. Bu yüzden çok eşlilik hakkının kullanılmasının kamu otoritesi tarafından denetlenmesi Şâri’in maksadına ve maslahata daha uygundur.³¹

Muhammed Abduh³² M. Sellâm Medkûr³³, Allâl el-Fâsî³⁴, Musa Carullah Bigiyef³⁵, Ahmed Hamdi Akseki³⁶, Abdüsselam Muhammed eş-Şerîf Âlim³⁷, Hayreddin Karaman³⁸, H. Yunus Apaydın³⁹, Saffet Köse⁴⁰, Nihat Dalgın⁴¹, Mehmet Erdoğan⁴², Mustafa Yıldırım⁴³ gibi İslâm hukukçularının büyük çoğunluğu prensip olarak yargının çok eşliliğe müdahale etmesinin caiz olduğunu, bazıları ise bunun gerekli olduğunu söylemektedirler.⁴⁴

İslâm hukukunda kamu otoritesinin çok eşliliğe müdahalesinin caiz olduğunu kabul eden İslâm hukukçuları görüşlerini iki açıdan temellendirmektedirler: Birincisi, çok eşliliğin mubah olması ve kamu otoritesinin mubahı sınırlandırma hak ve yetkisinin bulunmasıdır.⁴⁵ İkincisi ise, çok eşliliğin Kur’an ayetlerinde, “kocanın eşleri arasında adaleti gözetmesi” ve “kocanın eşlerinin nafakasını temin etme gücüne sahip olması” şartları ile kayıtlı olması ve bu şartların bulunup bulunmadığının kamu otoritesinin denetimine tabi tutulmasının Şâri’in çok eşliliği teşri kılma maksadına ve toplumun maslahatına daha uygun olmasıdır.⁴⁶

Aşağıda kısaca bu iki başlık üzerinde durulacaktır.

2.1.1. “Kamu Otoritesinin Mubahı Sınırlandırma Yetkisi” Açısından Çok Eşliliğe Müdahalenin Caiz Olması

Tespit edebildiğimiz kadarıyla İslâm hukuk tarihinde, çok eşliliğin kamu otoritesi tarafından sınırlandırılması düşüncesini ilk olarak Osmanlı’nın sön dönem düşünür ve hukukçularından Mansurizâde Saîd (1864-1923), “Taaddüd-i Zevcât İslâmiyette Men Olunabilir” ismiyle yazdığı makalesinde gündeme getirmiştir. Mansurizâde’in konuyla ilgili görüşleri özetle şöyledir;

İslâm hukukunda, “Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Peygamber’e itaat edin ve sizden olan ulu’l-emre (idarecilere) de (itaat edin)...” (en-Nisa, 4/59) ayetinin hükmü gereğince,

³¹ Bk. Abdüllâvî, *Sultatü veliyyi’l-emr*, 489-501.

³² Reşid Rıza, *Tefsîru’l-menâr*, 4: 348-349; Ebû Zehra, *el-Ahvâlü’s-şahsiyye*, 94-95; Attâr, *Teaddüdü’z-zevcât*, 297-302.

³³ Medkûr, *Nazariyyetü’l-ibâha*, 353-354.

³⁴ Allâl el-Fâsî, *Makâsidü’ş-şerîa*, 183-184.

³⁵ Carulah, *Hatun*, 77.

³⁶ Akseki, “Teaddüd-i Zevcât”, 313. Ayrıca bk. Abdullah Durmuş, “Ahmed Hamdi Akseki’nin Birden Fazla Evlilik (Çok Eşlilik) Konusundaki Yaklaşımı”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32, (2015): 269.

³⁷ Âlim, *Nazariyyetü’l-siyâseti’ş-şer’iyye*, 172-177.

³⁸ Karaman, *Kadın ve Aile*, 393.

³⁹ Apaydın, “İmam Nikâhı Uygulaması”, 379.

⁴⁰ Köse, *Hakkın Kötüye Kullanılması*, 253.

⁴¹ Nihat Dalgın, *İslam Hukukunda Boşama Yetkisi*, (Samsun: Etüt Yayınları, 1999), 191.

⁴² Mehmet Erdoğan, *İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1990), 158.

⁴³ Yıldırım, “Çok Eşlilik Meselesi”, 542, 544.

⁴⁴ Bk. Ali-Öğüt, “Çok Evlilik”, 367-368.

⁴⁵ Bk. Mansurizâde Saîd, “Teaddüd-i Zevcât İslâmiyette Men Olunabilir”, 233-238.

⁴⁶ Carulah, *Hatun*, 77; Ebû Zehra, *el-Ahvâlü’s-şahsiyye*, s. 93-95; Zühaylî, *el-Fikhü’l-islâmî*, 7: 172-173.

16| İbrahim Yılmaz. İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Çok Eşliliği Sınırlandırması

veliyyü'l-emr (devlet başkanı), hakkında kesin emir (vücüb) veya yasak (nehiy) olmayan konularda emretme ve yasaklama şeklinde düzenlemeler yapabilir. Burada devlet başkanının yetkisinde olmayan, hakkında kesin emir veya yasak olan konularda nassa aykırı düzenleme yapmasıdır. Çok eşlilik ise hakkında emir veya nehiy varit olmadığından mubah alana girmektedir. Kamu otoritesinin hakkında emir veya nehiy şeklinde kesin nass/hüküm bulunmayan konularda emretme ve yasaklama yetkisi bulunduğuna göre, mubah/cevaz alanına giren çok eşliliği sınırlandırmasında (yasaklamasında) şer'an bir mani yoktur.⁴⁷

Mansurizâde Saîd'in bu görüşü (Babanzâde) Ahmed Naim (1872-1934) gibi dönemin önde gelen bazı İslâm âlimleri tarafından şiddetle eleştirilmiş⁴⁸ olsa da sonraki dönemler de bu görüşün İslâm hukukçuları arasında genel bir kabul gördüğünü söylemek mümkündür.⁴⁹ Kanaatimize göre Mansurizâde Saîd'in görüşlerini tamamen kamu otoritesinin mubahı yasaklama yetkisi üzerine odaklaması kısmen bir eksiklik olmakla birlikte⁵⁰ genel olarak Mansurizâde Saîd'in görüşlerinin isabetli olduğunu söylemek mümkündür.⁵¹

Şöyle ki, İslâm hukukunda çok eşlilik bir ruhsat hükmü olarak meşru kılınmıştır ve çok eşlilikte asıl olan mubah olmasıdır. Şer'î bir hüküm olarak ise mubah; "*herhangi bir zemm (kınama) ve medh (övgü) olmaksızın Şâri'in mükellefi yapıp yapmamakta muhayyer bıraktığı fiil*"⁵² anlamına gelmektedir. Buna göre çok eşliliği yapan erkek, sırf bu hükmü uyguladığı için sevap almadığı gibi, terk eden de günah işlemiş olmamaktadır.⁵³

İslâm'da çok eşlilik, aslen ibadet amacıyla teşri kılınmış bir fiil olmayıp⁵⁴ aksine, tamamen kadınların hukukunu korumak ve zina gibi gayr-i meşru fiillerden korunmak amacıyla teşri kılınmış bir tasarruftur.⁵⁵ Buna göre İslâm hukukunda kocanın aynı anda birden fazla (en fazla dörde kadar) kadınla evlenme hakkına sahip olması, bireyin Allah karşısındaki sorumluluğuyla ilgili taabbüdî bir mesele olmayıp, tamamen kanun ve toplum önündeki sorumluluğuyla ilgili medenî ve hukukî bir tasarruftur.⁵⁶ Dolayısıyla erkeklerin aynı anda birden fazla kadınla evlenmeleri mutlak olarak yerine getirmeleri, aksi halde şer'î açıdan günahkâr olacakları zorunlu olan husus değildir.⁵⁷

Diğer taraftan, "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ülü'l-emre (yetki sahiplerine/yöneticilere) de (itaat edin)" (en-Nisa 4/59) ayetinin

⁴⁷ Mansurizâde Saîd, "Teaddüd-i Zevcât İslâmiyette Men Olunabilir", 233-238.

⁴⁸ Bk. Ahmed Naim, "Teaddüd-i Zevcat İslâmiyet'te Men Olunabilir mi imiş?", 216-221.

⁴⁹ Örnek olarak bk. Abdullah Kahraman, "Mansûrîzâde Said'in Klasik Fıkıhçılara Yönelttiği Bazı Eleştiriler", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (2001): 235, 245-247, 261-262; Dalgın, *Boşama Yetkisi*, 191; Yıldırım, "Çok Eşlilik Meselesi", 541-546.

⁵⁰ Bu yöndeki bir eleştiri için bk. Kahraman, "Mansûrîzâde Said'in Klasik Fıkıhçılara Yönelttiği Bazı Eleştiriler", 247.

⁵¹ Benzer değerlendirmeler için bk. Kahraman, "Darülfünun Hocalarından Mansurizâde Mehmed Said ve Klasik Fıkıhın Sınırlarını Zorlayan Bazı Görüşleri", 410, 412-413, 414.

⁵² Bk. Hallâf, *İlmü usûli'l-fikh*, 130; Medkûr, *Nazarîyyetü'l-ibâha*, 32; Şaban, *Usûlü'l-fikh*, 253.

⁵³ Muhammed Hamidullah, "Müslümanlarda Hukuk Felsefesi", trc. İ. Kâfi Dönmez, *İslâm Medeniyeti* 4/4, (1980): 27-28.

⁵⁴ Hamidullah, "Müslümanlarda Hukuk Felsefesi", 27-28.

⁵⁵ Bk. Elmalılı, *Hak Dini*, 2: 1281.

⁵⁶ Krş. Apaydın, "İmam Nikâhı Uygulaması", 379-380.

⁵⁷ Hamidullah, "Müslümanlarda Hukuk Felsefesi", 27-28.

hükümü gereğince⁵⁸ İslâm hukukunda kamu otoritesinin (ülû'l-emr/devlet başkanı), cevazı/mubahı sınırlandırma yetkisi bulunmaktadır.⁵⁹ Çok eşlilik de aslen mubah bir fiil olduğuna göre, kamu otoritesinin bunu sınırlandırma hak ve yetkisi bulunmaktadır.⁶⁰ Nitekim 1917 tarihli Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nin Esbâb-ı Mûcibesinde; "Umûr-i câizde veliyyü'l-emr'in selâhiyeti kaidesi müsellemtandır/Mubah (câiz) olan bir konuda devlet başkanının tasarruf yetkisine sahip olması herkesin kabul ettiği bir kaidedir" denilerek kamu otoritesinin çok eşliliği yasaklamasının câiz olduğu, ancak sosyal bazı gerekçelerden dolayı bunun yasaklanmayarak şarta bağlandığı, şart koşmanın da dolaylı olarak yasaklama anlamına geldiği ifade edilmektedir.⁶¹

Son dönem İslâm âlimlerinden Muhammed Hamidullah (1908-2002) ise İslâm hukukunda mubah olan çok eşliliğin hükümü ve sınırlandırılmasıyla ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"Poligami (çok eşliliğe/çok karıllık), Kur'an'da bazı şartlar altında müsaade edilmiştir. ... Fakat poligami mecbur olmadığından şayet bir Müslüman monogam (tek karılı) kalmayı tercih ederse asla herhangi bir günah işlemiş olmaz. Bilakis monogami (tek karıllık) Kur'an tarafından tavsiye edilmiştir. Poligami sadece kadının rızası ile var olabilir. Evlilik, kadının rızasının erkeğin rızası kadar ehemmiyet taşıdığı iki taraflı bir akittir. Ve kadın, evlilik boyunca erkeğin (kocasının) monogam (tek eşli) kalmasına dair hukuken geçerli bir istekte bulunabilir. Böylece Kur'an'ın verdiği ruhsat tatbik edilmeyip istisnai haller için saklanır; Kur'an'ın hükümü de hiçbir şekilde değişikliğe uğratılmış olmaz."⁶²

Şu halde erkeğin aynı anda birden fazla kadınla evlenmesi meselesi, bireysel ve toplumsal maslahat doğrultusunda zamanın şart ve ihtiyaçlarına göre kamu otoritesinin (mahkemenin/hâkimin) takdirine ve müdahalesine açık bir husus olmaktadır.⁶³ 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nde olduğu gibi⁶⁴ İslâm hukukunda kamu otoritesinin, bireysel veya toplumsal maslahat gereği ibaha alanına giren çok eşlilik ile ilgili bir takım şekli düzenlemeler (kanûnî şart) ve sınırlamalar getirmesi⁶⁵ ve bu sınırlamaya uymayanlara tazir nev'inden bazı ceza-i müeyyideler uygulaması mümkündür.⁶⁶

Diğer taraftan çok eşliliğin sınırlandırılması tek yönlü bir sınırlama değildir. Nitekim kamu otoritesi, bireysel ve toplumsal şartlara göre gerektiğinde çok eşliliği yasaklayabileceği gibi, zorunlu hallerde, -şartlarını taşıyan- erkeklerin birden fazla kadınla evlenmesini de teşvik, hatta zorunlu da kılabilir.⁶⁷ Dolayısıyla medenî ve hukukî bir tasarruf olan çok eşliliğin

⁵⁸ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 3: 177; Kurtubî, *el-Câmi'*, 6: 429; Elmalılı, *Hak Dini*, 2: 1374-1375.

⁵⁹ Kamu otoritesinin mubahı sınırlandırma yetkisi ile ilgili bk. Muhammed Seyyid Bey, *Fıkah Usulü (Giriş)*, Yay. Haz. Hasan Karayığit, (İstanbul: Düşün Yayınları, 2010), 104-155; Mansurizâde Saîd "Cevâzın Ahkâm-ı Şer'iyyeden Olmadığına Dâir", *İslâm Mecmuası* 1/10, (İstanbul 1330): 295-303; Medkûr, *Nazarıyyetü'l-ibâha*, 317-369; Beşir el-Mekkî Abdüllâvî, *Sultatü veliyyi'l-emr fi takyîdi'l-mubâh*, Dâru Mektebeti'l-Maârif, Beyrut 2011.

⁶⁰ Kamu otoritesinin çok eşliliği sınırlama yetkisi hakkında geniş bilgi için bk. Mansurizâde Saîd, "Teaddüd-i Zevcât İslâmiyette Men Olunabilir", 233-238.

⁶¹ Bk. Ansay, *Eski Aile Hukukumuz Bir Nazar*, 27; *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi (Esbâb-ı Mûcibe Lâyihası/Nikâh-ı Mükreh)*, Yay. Haz. Orhan Çeker, (Konya: Mehîr Vakfı Yayınları, 2012), 90-91; M. Akif Aydın, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku, (Esbâb-ı Mûcibe Lâyihası/Nikâh-ı Mükreh)*, (İstanbul: MÜİFV Yayınları, 1985), 276-277.

⁶² Hamidullah, "Müslümanlarda Hukuk Felsefesi", 27-28.

⁶³ Karaman, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku*, 2: 68-69; Karaman, *Kadın ve Aile*, 393; Apaydın, "İmam Nikâhı Uygulaması", 379; Cin, *Evlenme*, 300-302; Yıldırım, "Çok Eşlilik Meselesi", 542, 544.

⁶⁴ Bk. *HAK*, md. 38, 74, 130.

⁶⁵ Ebû Zehra, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 13, 94; Medkûr, *Nazarıyyetü'l-ibâha*, 353-354; Apaydın, "İmam Nikâhı Uygulaması", 379; Köse, "Aile Hukuku", 472; Abdüllâvî, *Sultatü veliyyi'l-emr*, 500. Ayrıca bk. Ali-Öğüt, "Çok Evlilik", 367-368.

⁶⁶ Ebû Zehra, "et-Teassüf fi isti'mâli'l-hak", s. 65'den naklen Köse, *Hakkın Kötüye Kullanılması*, s. 253; Dalgın, *Boşama Yetkisi*, 191.

⁶⁷ Krş. Carullah, *Hatun*, 74; Elmalılı, *Hak Dini*, 2: 1290; Ebû Zehra, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 95.

18| İbrahim Yılmaz. İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Çok Eşliliği Sınırlandırması

sınırlandırılması; birden fazla kadınla evlenmeyi yasaklama şeklinde olabileceği gibi birden fazla kadınla evlenmeyi teşvik veya emretme şeklinde de olabilir.

Sonuç olarak şunu söylemek mümkündür: Monogami (tek eşlilik) veya poligami (çok eşlilik) şeklindeki evlilik türünden birinin her çağda, her toplum için ve herkes için geçerli tek bir hukuki çözüm (hüküm) değildir. Dolayısıyla Kur'an'ın belirttiği adalet ve nafaka şartının gerçek manada tahakkuk edebilmesi için tek eşlilik ideal olmakla birlikte (en-Nisa, 4/3) sosyal şartların ve ihtiyaçların gerektirmesi halinde her iki müessesenin de uygulanması mümkündür.⁶⁸

Diğer taraftan çok eşlilik konusu, bireysel ve toplumsal şartlara ve ihtiyaçlara göre değişebileceği için bu konuda yapılacak hukuki düzenlemeler de toplumlara göre değişiklik arz edecektir. Dolayısıyla bu konuda çok eşliliğin yasaklanması veya serbest bırakılması şeklinde her toplum için geçerli olabilecek hukuki bir düzenlemenin yapılması doğru değildir. Bu konuda her toplum kendi dinamiklerini esas alır ve bireysel ve toplumsal maslahata en uygun olan hukuki düzenleme yapılır. Yapılan hukuki düzenleme, ister çok eşliliğin yasaklanması, ister serbest bırakılması, ister belirli şartlarla kayıtlandırılması şeklinde olsun, yürürlükte kaldığı sürece hukuken bağlayıcı olduğu gibi şer'an da bağlayıcıdır.⁶⁹

2.1.2. “Çok Eşliliğin Meşruiyet Şartlarının Denetlenmesinin Maslahata ve Şâri'in Maksadına Daha Uygun Olması” Açısından Çok Eşliliğe Müdahalenin Caiz Olması

İslâm hukukunda çok eşlilik hakkının kullanılmasının; “eşler arasında adaletin gözetilmesi” ve “eşlerin nafakasını temin etmeye güç yetirilmesi” gibi şartlara bağlandığını ve bu şartların bulunup bulunmadığının kamu otoritesi tarafından denetlenmesinin Şâri'in çok eşliliği teşri kılma maksadına ve toplumsal maslahata daha uygun olduğunu ilk gündeme getiren Muhammed Abduh (1839-1905) olmuştur. Ona göre çok eşliliği mubah kılan ayetlerde (Nisa, 4/3, 129), çok eşliliğin meşruiyetinin “adalet” şartına bağlanması, adaleti gerçekleştirme endişesinin olması halinde tek eşliliğin tavsiye edilmesi ve eşler arasında adaletin asla gerçekleştirilemeyeceğinin ifade edilmesi, İslâm hukukunda kamu otoritesinin çok eşliliğe müdahale etmesinin caiz olduğunu göstermektedir.⁷⁰

Abduh'un bu görüşü, kendisinden sonraki İslâm âlimleri üzerinde etkili olmuş ve birçok İslâm hukukçusu, ilgili ayette “adalet” ve “nafaka” şartının bulunmasını çok eşliliğin meşruiyet şartı olarak kabul etmiş ve bu şartların bulunup bulunmadığının kamu otoritesi tarafından denetlenmesi gerektiğini kabul etmiştir. Nitekim Abduh'un görüşlerinden etkilenen Ahmed Hamdi Akseki (1887-1951), “İslâmiyet ve Teaddüd-i Zevcât” ismi ile yayınladığı makalelerinde⁷¹ Abduh'un görüşlerine atıfta bulunarak erkeğin “adalet” salahiyetine sahip olup olmadığının kamu otoritesi tarafından denetlenmesinin vacip olduğunu söylemektedir.⁷²

Diğer taraftan “adalet” kavramı yoruma açık olduğu gibi, “nafakayı temin etme” şartının tespit edilmesi ile bireysel ve toplumsal açıdan maslahatın bulunup bulunmaması da önem arz etmektedir. Dolayısıyla “adaleti gözetme” ve “nafakayı temin edebilme” şartlarının tespit edilmesi ve İslâm'ın ön gördüğü bireysel ve toplumsal maslahatın gerçekleştirilebilmesi için çok eşliliğin kamu otoritesi tarafından denetlenmesi önem arz etmektedir.

Çok eşliliğin uygulanmasında kamu otoritesinin müdahale etmesi gerektiğini savunan Musa Carullah Bigiyef (1875-1949) ise, mevcut karısının üzerine ikinci bir kadınla evlenmek isteyenlerin gerekli meşruiyet şartlarını taşıyıp taşıyamamasının yargının denetimine tabi olması ile ilgili şöyle demektedir;

⁶⁸ Fazlurrahman, *İslâm*, (:Ankara Selçuk Yayınları, 1992), 39-40; 322-323. Benzer değerlendirmeler için bk. Kahraman, “Ahmed Hamdi Akseki”, 309-310.

⁶⁹ Yıldırım, “Çok Eşlilik Meselesi”, 545-546.

⁷⁰ Bk. Reşid Rıza, *Tefsiru'l-menâr*, 4: 348-349; Ebû Zehra, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 94-95; Attâr, *Teaddüdü'z-zevcât*, 297-302; Ali-Öğüt, “Çok Evlilik”, 367.

⁷¹ Bk. İSAM, *Osmanlıca Makale Veri Tabanı* (<http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleosm/findrecords.php>)

⁷² Akseki, “Teaddüd-i Zevcât”, 313. Ayrıca Durmuş, “Ahmed Hamdi Akseki'nin Birden Fazla Evlilik (Çok Eşlilik) Konusundaki Yaklaşımı”, 269.

“Mühim ve büyük zaruretlere göre meşru kılınan kanunlar, mahkeme yahut hakem heyeti marifetiyle idare edilmezse, bu kanunlar bazen fesat yolunda istihdam edilebilir. Elbette çok eşliliği sadece şehvetine bir araç olarak kullanacak kimseler fazlasıyla çıkacaktır. Bireylerin haklarını himaye edebilecek bir adliye, kanunların kudsiyetini de himaye edebilirse, zaruret anlarında büyük bereket olabilecek kanunlar, müfsit ellerinde fesat yolunda kullanılamaz.”⁷³

Musa Carullah'ın görüşü ile tam olarak örtüşmemekle birlikte bu konuda Ömer Nasuhi Bilmen (1882-1971) de şu görüşleri dile getirmektedir;

“(Çok eşlilik, yani kocanın üzerine ikinci bir kadınla evlenmeyi istemesi halinde) hukuku haleldar olacak zevce, usul-i şer'iyyesi dâhilinde mahkemeye müracaat ederek haklarını istihsale teşebbüs edebilir.”⁷⁴

Bilmen'in dile getirdiği bu görüşe göre; karısının üzerine ikinci bir kadınla evlenmek isteyen kocanın, çok eşliliğin meşruiyet şartlarının tahakkuk ve denetimi için mahkemeye başvurması değil, bu durumdan rahatsız olan mevcut karısının mahkemeye giderek kocasının yapacağı ikinci evlikten dolayı yaşayacağı haksızlık ve mahrumiyeti dile getirmesi mümkündür. Bilmen'in bu görüşü, 1917 tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesi'nin 38. maddesinde zikredilen kadının üzerine evlenmemesini şart koşması durumuna benzemektedir. Nitekim HAK'ta yer alan bu maddeye göre kadın, kocasının üzerine ikinci bir kadınla evlenmesi halinde kendisinin veya ikinci kadının boş olmasını şart koşabilmektedir. Buna göre Bilmen'in ileri sürdüğü görüş, kocanın ikinci bir kadınla evlenmesinin birinci eşin rızası ve mahkemenin onayı ile olacağı anlamına gelmektedir.

Normal şartlarda çok eşliliğin kamu otoritesinin denetimine verilmesine karşı çıkan Muhammed Ebu Zehra (ö. 1974)⁷⁵ ise: “İslâm'da çok eşliliğe adalet ve maddi imkânların bulunması şartıyla izin verildiğini, günümüzde ise bunların dikkate alınmadığını, hatta çoğu kişinin adaletli davranmayacağını bildiği halde evlendiğini, bunun da bir suiistimal olduğunu, devlet başkanının (veliyü'l-emr) bu hakkın kötüye kullanılmasına tazir, tazminatla yükümlü tutma ya da maslahat ölçüleri içerisinde kısıtlama getirerek engel olması gerektiğini söylemektedir.”⁷⁶

Özetle ifade etmek gerekirse bu görüş sahiplerine göre; İslâm hukukunda bireysel ve toplumsal bazı maslahatları gerçekleştirmek için teşri kılınan çok eşliliğin uygulaması sadece erkeklerin insaf ve vicdanına, heva ve arzusuna bırakılamaz. Dolayısıyla evli erkeklerin, ikinci bir kadınla evlenmek istemeleri halinde durumlarını özel yetkili resmi kurum ve/ya kişilere arz etmesi, gerekli inceleme ve tahkikattan sonra bu kişiler hakkında ilgili kurum veya kişilerin (mahkeme/hakemlerin) karar vermesi daha isabetli bir uygulama olacaktır. Böyle bir uygulamanın yürürlüğe girmesi halinde, ruhsat olarak teşri kılınan çok eşliliğin istismar edilmesi de önlenmiş olacaktır.⁷⁷

2.2. Kamu Otoritesinin Çok Eşliliğe Müdahalesinin Caiz Olduğunu Kabul Etmeyen Görüş

Bu görüş sahiplerine göre çok eşlilik, naslarla (bk. Nisa, 4/3, 129) mubah kılınmış meşru bir haktır ve bunun kamu otoritesi tarafından yasaklanabileceği veya sınırlandırılacağı şeklinde sarih bir nass da yoktur. Ayrıca bu konuda ümmetin icmaı bulunmaktadır.⁷⁸ Buna göre çok eşliliğin sınırlandırılması Allah'ın helal kıldığını haram kılmak ve akit hürriyetine müdahale etmek anlamına gelir. Ayrıca çok eşlilik bir ruhsat olup bağlayıcılığı yoktur.

⁷³ Carulah, *Hatun*, 77.

⁷⁴ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 2: 114.

⁷⁵ Ebû Zehra, *el-Ahvâlü ş-şahsiyye*, 93-96.

⁷⁶ Ebû Zehra, “et-Teassüf fi isti'mâli'l-hak”, s. 65'den naklen Köse, *Hakkın Kötüye Kullanılması*, 253.

⁷⁷ Ulaş, “İslâm'da Çok Kadınla Evlilik”, 57.

⁷⁸ Bk. Ebû Zehra, *el-Ahvâlü ş-şahsiyye*, 95-96; Abdüllâvî, *Sultatü veliyyi'l-emr*, 482-487.

20| İbrahim Yılmaz. İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Çok Eşliliği Sınırlandırması

Ruhsat hükmü olduğu için de belirli gerekçelerin bulunması halinde başvurulmaktadır.⁷⁹ Diğer taraftan teaddüd-i zevcâtın yasaklanması veya zorlaştırılması örfi nikâhın (resmi olmayan kayıt dışı nikâhın/imam nikâhının) yaygınlaşmasına sebep olacaktır.⁸⁰

(Banbanzâde) Ahmed Naim (1872-1934),⁸¹ Zahid el-Kevserî (1879-1952),⁸² Mahmûd Şeltût (1893-1963),⁸³ Muhammed Ebû Zehre (ö. 1974),⁸⁴ Muhammed Mustafa Şelebî,⁸⁵ Abdülhalim Mahmud, Muhammed Ahmed Ferec es-Senhûri, Muhammed Fazıl b. Aşûr, Muhammed Ali es-Sâiyis ve Ali el-Haffî gibi meşhur İslâm âlimlerinin de bulunduğu son dönem İslâm hukukçuları bu görüşü savunmaktadır.⁸⁶ 1965 yılında Mısır'daki Mecmau'l-buhûsi'l-İslâmiyye Kahire'de yaptığı ikinci kongresinde çok eşlilik konusunu tartışmış ve ittifakla, çok eşlilik uygulamasının Kur'an-ı Kerim'in açık naslarıyla ve bu naslarda belirtilen kayıtlar çerçevesinde mubah olduğu, ayette belirtilen şartların dini çerçevede erkeklerin takdirine bırakıldığı, bu konuda yargının müdahalesine ve iznine gerek olmadığı sonucunu karara bağlamıştır.⁸⁷

İslâm hukukunda kamu otoritesinin çok eşliliğe müdahalesinin caiz olduğunu kabul etmeyen İslâm hukukçuları da görüşlerini iki açıdan temellendirmektedirler: Birincisi İslâm hukukunda çok eşlilik, naslarla sabit meşru bir haktır ve bunun kamu otoritesi tarafından yasaklanabileceğine veya sınırlandırılabilmesine dair kesin bir delil yoktur. İkincisi ise Şâri'in meşru kıldığı bir hakkı yasaklamak veya sınırlandırmak naslara aykırıdır.

Çok eşliliğe kamu otoritesinin müdahalesini kabul etmeyenlerden biri olan Ezher şeyhlerinden Mahmûd Şeltût (1893-1963), Mısır hükümetinin 1945 yılında, "ayette çok eşliliğin mubah olmasının adaleti gerçekleştirme şartına bağlanmış" olmasından hareketle kamu otoritesinin çok eşliliği denetlemesi veya sınırlandırması ile ilgili kanuni düzenlemeyi eleştirmekte ve bunun nasların tarihi süreçteki uygulamasına aykırı olduğunu söylemektedir.⁸⁸ Ona göre; "Asr-ı saadet'ten itibaren sözlü veya uygulamalı olarak bize kadar ulaşan bütün haberler, adaletli davranma hususunda kendine güvenen her müminin çok evliliğe yönelmesinin mubah telakki edildiğini göstermektedir. Dolayısıyla çok eşliliğin mubah olabilmesi için ilk eşin hasta veya kısır olması ya da benzeri sebeplerin bulunması gerektiğini şart koşmak mümkün değildir."⁸⁹

Muhammed Zahid el-Kevserî (1879-1952) de "Allah'ın mubah kıldığını kimse haram kılamaz/yasaklayamaz"⁹⁰ diyerek "adalet" ve "nafakaya güç yetirme" şartlarından hareketle kamu otoritesinin çok eşliliği sınırlandırma veya yasaklama yetkisinin olmadığını, adalet ve nafakaya güç yetirme şartının, kocaların takdirlerine bırakılması gerektiğini söylemektedir.⁹¹

Prensip olarak çok eşliliğin kamu otoritesi tarafından sınırlandırılmasını kabul eden Muhammed Ebu Zehra (ö. 1973) ise normal şartlarda çok eşliliğin meşruiyet şartlarının denetiminin dinî olduğunu, bunun yargıya verilmesinin doğru olmadığını söylemekte⁹² ve çok eşliliğin meşruiyet şartlarının denetiminin mahkemeye verilmesine itiraz etmektedir.⁹³

⁷⁹ Abdüllâvî, *Sultatü veliyyi'l-emr*, 485-488

⁸⁰ Şelebî, *Ahkâmü'l-üsre*, 245.

⁸¹ Ahmed Naim, "Teaddüd-i Zevcat İslâmiyet'te Men Olunabilir mi imiş?", 216-221.

⁸² Kevserî, *Makâlât*, 109-113, 203-214.

⁸³ Mahmud Şeltût, *el-İslâmü: akîdetün ve şarîatün*, 12. Baskı, (Kahire: Dâru's-Şurûk, 2001), 188-197.

⁸⁴ Ebû Zehra, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 93-96.

⁸⁵ Şelebî, *Ahkâmü'l-üsre*, 245.

⁸⁶ Attâr, *Teaddüdü'z-zevcât*, 339; Ali-Öğüt, "Çok Evlilik", 367.

⁸⁷ Attâr, *Teaddüdü'z-zevcât*, 339; Ali-Öğüt, "Çok Evlilik", 367.

⁸⁸ Şeltût, *el-İslâm*, 188-197.

⁸⁹ Ali-Öğüt, "Çok Evlilik", 367.

⁹⁰ Kevserî, *Makâlât*, 112.

⁹¹ Kevserî, *Makâlât*, 109-113.

⁹² Ebû Zehra, *Tanzîmü'l-üsra*, 67.

⁹³ Ebû Zehra, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, 93-96.

Ebu Zehra, çok eşliliğin meşruiyetinin “adaleti gözetmek” ve “nafakaya güç yetirmek” olmak üzere iki temel şartının bulunduğunu ileri süren Abduh’un görüşüne şöyle cevap vermektedir:

“Ayetin zahiri, veliyyü’l-emrin (devlet başkanının) bu iki şartı uygulamada esas almasına ve bu şartlarının tahakkuk edip etmediğini denetlemesine mani değildir. Ayrıca, Kur’an’da devlet başkanının buna müdahalesini kesin olarak haram kılan bir nass da yoktur. Ancak devlet başkanının önünde, Hz. Peygamber’den günümüze kadar böyle bir uygulamanın olmadığına dair Müslümanların icmai vardır. Ve biz yine biliyoruz ki, Hz. Peygamber, nafakayı temin etme gücüne sahip olma şartını taşımadığı veya adaleti gözetmediğini ispat edemediği için hiçbir kimsenin evlenmesine mani olmamıştır. Hiçbir sahabinin de çok eşliliğin meşruiyeti için “adaleti gözetme” ve “nafakayı temin etme gücüne sahip olma” şartını araştırdığını bilmiyoruz.⁹⁴

“Çok eşlilikten men etmek insanlara zarar verecektir... Şayet, çok eşliliğin denetimi mahkemeye verilmiş olsa, hâkim birbirini isteyen ve ayartan (aklını başından alan) iki kişiyi evlenmekten men etse bunlar arasındaki ilişki sona mı erecektir? Aksine bu ikisini Şeytan ayartacak, bunlar gayr-i meşru bir şekilde birlikte olacaklar ve fesat ortaya çıkacaktır. Bunun sonucunda ise erkek ilk karısına dönmeyecek, birinci karısı ise ailesinin yanına dönmek zorunda kalacaktır... Zaten toplumda çok eşliğin oranı gittikçe azalmakta ve bu oran tüm evlilikler içerisinde yüzde üçe tekabül etmektedir.”⁹⁵

Bu konuda olumsuz görüş beyan edenlerden biri de Vehbe ez-Zühaylî’dir. Zühaylî, çok eşliliğin yargının denetimine verilmesi ile ilgili şu itirazları dile getirmektedir:⁹⁶

1) Hâkimin şahısları ilgilendiren bu tür işlerle uğraşması abes bir durumdur. Çünkü evlenme tamamen şahsi bir meseledir. Diğer taraftan insanlar gerçek sebebi gizledikleri için hâkimin gerçek sebebe muttali olması mümkün değildir. Ayrıca, hâkimin bu tür işlere müdahale etmesi; ailenin sırlarına muttali olması ve insanların hürriyetine müdahale etmesi anlamına gelmektedir.

2) Çok eşliliğin pratikteki uygulaması sanıldığı ve korkulduğu kadar çok değildir. Bunun oranı birçok Arap-İslâm ülkesinde yüzde beşleri bile geçmemektedir. Suriye’de ise bunun oranı yüzde birdir. Bu tür evliliklerden meydana gelen nesebin azlığı, bu konuda özel bir kanun çıkarmayı gerektirmemektedir. Velew ki bu konuda kanuni bir düzenleme yapılsa bile yine izinsiz evliliklerin önüne geçilemeyecektir. Dolayısıyla bu konuda yaşanan haksızlıkları önlemenin yolu kanun değil, insanların vicdanıdır.

3) Zannedildiği gibi çocukların evsiz ve yuvasız kalmasının/sokak çocuklarının sebebi, erkeklerin birden fazla kadınla evli olması değildir. Bunun sebebi, babaların çocuklarının terbiyesi ile ilgilenmemesi, içki ve uyuşturucu gibi kötü alışkanlıklara mübtela olması, kumar oynaması vs. gibi kötü alışkanlıklar ile kocaların/babaların ailelerinin işlerini ve görevlerini ihmal etmesidir.

Ebu Zehra ve Zühaylî’nin itirazlarında elbette haklılık payları vardır. Ancak, her ikisinin de ileri sürdükleri gerekçeler gerçeği tam olarak yansıtmamaktadır. Nitekim Ebu Zehra’nın bahsettiği hususlar karşılıklı anlaşma ve rızaya dayalı evlilikler için söz konusu olabilir. Çok eşliliğin şartlarının denetiminin mahkemeye verilmesini savunanların dile getirdiği denetim ise heva ve arzusuna tabi olarak mevcut eşinin/veya eşlerinin hakkını gözetmeyenlerin veya Şâri’in/hukukun ihtiyaç ve zaruret halinde bir ruhsat hükmü olarak teşri kıldığı çok eşlilik hakkını istismar etmek isteyenlerin yapmak istedikleri çok eşliliği önlemeye yönelik bir tedbirdir. Nitekim uygulamada, İslâm’ın belirli şartlar ve gerekçelerin bulunması halinde bir ruhsat olarak verdiği çok eşlilik, uygulamada istismar edilmekte, özellikle (Hanefilerin dı-

⁹⁴ Benzer itirazlar için bk. Attâr, *Teaddüdü’z-zevcât*, 181-184.

⁹⁵ Ebû Zehra, *el-Ahvâlü’ş-şahsiyye*, 95-96

⁹⁶ Zühaylî, *el-Fikhü’l-islâmî*, 7: 172-173.

22| İbrahim Yılmaz, İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Çok Eşliliği Sınırlandırması

şındaki cumhura göre) evlenme velayetine sahip olmayan genç/yetişkin kızların rızaları olmaksızın dengi olmayan evli erkeklere ikinci, üçüncü veya dördüncü eş olarak verildiği bilinen bir gerçektir.⁹⁷

3. DEĞERLENDİRME

Kur'an'da yer alan ilgili naslar, İslâm hukukunda erkeğin aynı anda birden fazla (en fazla dörde kadar) kadınla evlenmesinin meşru olduğunu göstermektedir. Ancak konuyla ilgili naslar incelendiğinde İslâm hukukunda çok eşliliğin meşru olabilmemesinin; “eşler arasında adaleti gözetmek” (en-Nisa 4/3, 129) ve “eşlerin nafakasını temin etmeye güç yetirebilmek” (en-Nisa 4/3, 34; en-Nur 24/33)⁹⁸ olmak üzere iki temel şarta bağlandığı görülmektedir.

Diğer taraftan İslâm hukukunda meşruiyeti nass ile sabit olan çok eşlilik, evlenme ehliyetine sahip her erkeğin uygulaması gereken bir emir ve aslî bir hüküm (azimet) değildir. Aksine bazı ihtiyaç ve zaruretlere sebebiyle belirli şartların ve gerekçelerin bulunması halinde başvurulması gereken istisnâî bir ruhsat hükmüdür.⁹⁹ Dolayısıyla çok eşliliğin meşruiyet ve gereklilik şartlarının bulunup bulunmaması ve bu evlilik ile bireysel ve toplumsal maslahatın gerçekleşip gerçekleşmeyeceğinin kamu otoritesi tarafından denetimi önem arz etmektedir.

Bu şartlar içerisinde “adaletin gözetilmesi” diğerlerine göre öncelik arz etmektedir. Nitekim “adalet”, Kur'an'ın önemle üzerinde durduğu temel ilkelerden biridir. (en-Nisa, 4/135; el-Maide, 5/8) Çok eşliliğin meşruiyetine delil olarak gösterilen ayetin (en-Nisa, 4/3) hükmü gereğince ise koca, eşleri arasında (maddi) adaleti gözetmekle yükümlüdür ve bu durum İslâm âlimleri tarafından çok eşliliğin meşru olmasının temel şartı olarak kabul edilmiştir.¹⁰⁰ Kur'an'ın bu kadar önem verdiği ve çok eşliliğin meşru olması için temel bir şart olarak ileri sürdüğü adaletin tespit ve tesisinin kişilerin vicdanına ve insafına bırakılması mümkün değildir. Dolayısıyla adaletin ve maslahatın bulunup bulunmadığını devletin yetkili ve ilgili organının, yani yargının (mahkemenin/hâkimin) belirlemesi daha isabetli bir yaklaşım olacaktır.¹⁰¹

Şöyle ki birden fazla kadınla evlendiğinde eşleri arasında adaleti sağlamaya veya eşlerinin ve çocuklarının nafakalarını temin etmeye güç yetiremeyecek durumda olan erkeklerin, eşlerine ve çocuklarına haksızlık (zulüm) etmesi ve onlara zarar vermesi söz konusu olabilir.¹⁰² “İslâm'da zarar vermek de zarara zararlarla karşılık vermek de yoktur”¹⁰³ hadisinde de ifade edildiği üzere zararın her türlü yasak ve haramdır. Buna göre ister özel ister genel olsun zarar meydana gelmeden önce gerekli tedbirlerin alınması gerektiği gibi meydana gelen zararın da “Zarar izale olunur”¹⁰⁴ fıkıh kaidesi gereğince mümkün olan yollarla giderilmesi gerekmektedir.¹⁰⁵ Nitekim İbn Âşûr (ö. 1973), böyle bir durumda, yani erkeğin birden fazla evlenmesinin eşler arasında haksızlığa ve zulme vesile olması halinde *sedd-i zerfa* prensibinden hareketle erkeğin aynı anda birden fazla kadınla evlenmesine izin verilemeyeceğini söylemektedir.¹⁰⁶

⁹⁷ Konuyla ilgili bir araştırma için bk. Mahmut, Kaya, *Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Çok Eşlilik Olgusu (Şanlıurfa Örneği)*, (Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi), Urfa 2004.

⁹⁸ Ayrıca bk. Buhârî, “Savm”, 10; “Nikâh”, 2,3; Müslim, “Nikâh”, 1,3; Ebû Dâvûd, “Nikâh”,1; Tirmizî, “Nikâh”, 1; Nesâî, “Nikâh”, 3, “Sıyâm”, 43; İbn Mâce, “Nikâh”, 1.

⁹⁹ Kaynakça için bk. I. *Çok Eşliliğin (Teaddüd-i Zevcât) Meşruiyeti*.

¹⁰⁰ Reşid Rıza, *Tefsîrü'l-Menâr*, 4: 348-349; Attâr, *Teaddüdü'z-zevcât*, 161; Durmuş, “Ahmed Hamdi Akseki'nin Birden Fazla Evlilik (Çok Eşlilik) Konusundaki Yaklaşımı”, 268-273.

¹⁰¹ Krş. Carulah, *Hatun*, 77; Apaydın, “İmam Nikâhı Uygulaması”, 379.

¹⁰² Allâl el-Fâsî, *Makâsîdü's-şerîa*, 183; Karaman, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku*, 2: 69.

¹⁰³ Muvatta, “Akdiye”, 26; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 313; İbn Mâce, “Ahkâm”, 17; Ayrıca bk. Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, 7, 80, 84.

¹⁰⁴ *Mecelle*, md. 20.

¹⁰⁵ Zerkâ, *el-Medhal*, 2: 978.

¹⁰⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr*, 4: 223, 228.

Dolayısıyla, “Zarar-ı âmmı def için zarar-ı hâs ihtiyâr olunur”¹⁰⁷; “Zarar-ı eşed, zarar-ı ehaf ile izale olunur”¹⁰⁸ ve “ehven-i şerreyn ihtiyâr olunur”¹⁰⁹ gibi fıkıh kaidelerinin hükmü gereğince, çok eşliliğin uygulanabilmesi için “adaleti gözetme” ve “nafakayı temin etmeye güç yetirebilme” şartının denetimini, erkeklerin vicdanına ve insafına bırakmak yerine kamu otoritesinin denetimine bırakmak daha isabetli bir yaklaşım olacaktır.

Nitekim İslâm hukuk tarihinde 19. yüzyılda Osmanlı’da ve Mısır’da çok eşlilik ile ilgili yapılan tartışmalar 20. yüz yılda İslâm ülkeleri medeni kanunlarına da yansımaya başlamıştır. Örneğin Osmanlı’nın son dönemlerinde hazırlanan 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi’nde evlenme akdi esnasında kadının/karının, kocasının üzerine ikinci bir evlilik yapmamasını şart koşabileceği kabul edilerek¹¹⁰ dolaylı da olsa kocanın aynı anda birden fazla kadınla evlenmesi sınırlandırılmıştır. 1917 tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesi’nin yürürlükten kaldırılmasından sonra 1924 yılında oluşturulan Ahval-i Şahsiyye Komisyonu ise hazırladıkları Hukuk-ı Aile Kararnamesi Tasarısı’nın 12. maddesinde çok eşlilik uygulamasının hâkim iznine bağlanması teklifini getirmiştir.¹¹¹

Mısır’da da hükümetler, Muhammed Abduh’un görüşlerinin etkisi ile 1926 yılından itibaren birçok defa çok eşliliğin kamu otoritesi tarafından denetlenmesi ve hâkimin iznine bağlanması yönünde teşebbüslerde bulunmuştur.¹¹² Nihayet 1946 yılında çıkarılan bir kanun tasarısı hâkime, “evlenecek erkeğin eşleri ile hüsn-i muâşeretle bulunup bulunmayacağı, eşleri arasında adaleti gözetmeye elverişli olup olmadığı ve eşlerinin nafakasını temin etme kudretine sahip olup olmadığı gibi hususlarda gerekli araştırma ve incelemeyi yaparak kanaat getirmesi halinde izin vermesi” yetkisi vermiştir.¹¹³ Ancak bu konuda hükümetlerin hazırladığı tüm kanun tasarıları, özellikle dini çevrelerin şiddetli tepkisiyle¹¹⁴ karşılaştığı için kanunlaşma imkânı bulamamıştır. 1967 yılında çıkan kanun tasarısı ise meşruiyet şartlarını dini çerçevede bırakmış ve üzerine evlenmesi halinde kadına boşanma hakkının olduğunu şart koşma hakkı vererek çok eşliliğin geçerli olduğunu düzenlemiştir.¹¹⁵

Günümüz İslâm ülkelerinde kamu otoritesinin çok eşliliğe müdahalesi ile ilgili; serbest bırakan, bazı kayıtlarla sınırlayan ve yasaklayan olmak üzere üç farklı uygulama bulunmaktadır;¹¹⁶

Birincisi; çok eşliliğin meşruiyet şartlarını dini çerçevede tutarak bu konuda yargının müdahalesine ve denetimine yer vermeyen ülkelerdir. Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar, Yemen, Sudan, Libya, Ürdün, Lübnan ve Mısır gibi ülkeler bu grupta yer almaktadır. Bu ülkelerin ka-

¹⁰⁷ *Mecelle*, md. 26.

¹⁰⁸ *Mecelle*, md. 27.

¹⁰⁹ *Mecelle*, md. 28.

¹¹⁰ *HAK*, md. 38.

¹¹¹ Kararname Tasarısı’nda yer alan madde şöyledir:

“İzdivacda zevcenin vahdeti asıldır; binaenaleyh -ikinci bir kadın ile izdivac etmek isteyen kimse zarûretini ve zevceler beyninde adâlete ehliyetini isbat ve hâkimin müsaadesini istihsal etmedikçe-teaddüd-i zevcât memnû’dur.” (md. 12).

Aynı Kararname Tasarısı’nın 41. maddesinde ise: “12. Maddede ta’dad olunan şerâite tevfiķan hâkimin müsaadesi istihsal edilmeyerek akd olunan ikinci nikâh batıldır.” denilmektedir. Kararname maddeleri için bk. Ansay, *Eski Aile Hukukumuz Bir Nazar*; 136, 139.

¹¹² Bu konuda geniş bilgi için bk. Ebû Zehra, *el-Ahvâlü’ş-şahsiyye*, 93-96; Attâr, *Teaddüdü’z-zevcât*, 292-351; Ali-Öğüt, “Çok Evlilik”, 367.

¹¹³ Attâr, *Teaddüdü’z-zevcât*, 320-321.

¹¹⁴ Örnek olarak bk. Şeltût, *el-İslâm*, 188-197; Ebû Zehra, *el-Ahvâlü’ş-şahsiyye*, 93-95; Attâr, *Teaddüdü’z-zevcât*, 321-341.

¹¹⁵ Bk. Attâr, *Teaddüdü’z-zevcât*, 341-347.

¹¹⁶ Şelebî, *Ahkâmü’l-üsre*, 244-245; Sibâî, *el-Mer’e*, 88-90; Attâr, *Teaddüdü’z-zevcât*, 271-291; Âlim, *Nazariyyetü’s-siyâseti’ş-şer’iyye*, 172-177; Ali-Öğüt, “Çok Evlilik”, 367; İsmail Yalçın, “Günümüz İslâm Aile Hukuku Kanunlarında Çok Eşlilik Üzerindeki Sınırlamalar”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/3 (2017): 1707-1725.

24| İbrahim Yılmaz. İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Çok Eşliliği Sınırlandırması

nunlarından bazıları çok eşlilik konusuna hiç değinmezken bazıları erkeğin dörde kadar kadınla evlenmesinin meşru olduğunu düzenlemektedir. Bu ülkelerde genel olarak nikâhın resmi kurumlarca tescil edilmesi gerektiği şartından başka bir kayıt bulunmamaktadır.¹¹⁷

İkincisi; çok eşliliğin meşruiyet şartlarının denetimini yargıya bırakan ülkelerdir. Bu ülkelere göre çok eşliliğin (hukuken) geçerliliği yargının izni ve denetimine bağlıdır. Fas, Cezayir, Irak, Suriye, Endonezya, Malezya, (Pakistan) gibi ülkeler bu grupta yer almaktadır. Bu ülkelere göre bazıları adalet şartının, bazıları adalet ve nafaka şartının, bazıları ise adalet, nafaka ve meşru bir maslahat/gerekçe şartının bulunup bulunmadığının denetimini yargıya vermişlerdir.¹¹⁸ Bu ülkeler içerisinde Pakistan'da çok eşlilik tamamen ilga edilmemişse de getirilen şartlarla oldukça ağırlaştırılmıştır.¹¹⁹

Üçüncüsü; çok eşliliği yasaklayan ve bu konudaki yasağa riayet etmeyenlere cezai müeyyide uygulayan ülkeler. Bunun tipik örneği ise Arap ülkelerinden Tunus'tur.¹²⁰ Türkiye'de de çok eşlilik kanunen yasaklanmıştır.¹²¹

Özetle söylemek gerekirse, ilgili ayetin hükmü gereğince şartları dâhilinde İslâm hukukunda çok eşlilik mubahtır. Bununla birlikte "zararın giderilmesi" ve "kamu yararının gerekli kılması" halinde İslâm hukukunda kamu otoritesinin mubahı (hukukî serbest alanı) sınırlandırma hak ve yetkisi bulunmaktadır.¹²² Diğer taraftan İslâm hukukunda kamu otoritesinin "nâsa erfak ve asrın maslahatına evfak"¹²³, yani toplumun ihtiyaçlarını karşılayan ve çağın maslahatına/şartlarına uygun düşen mevcut icthadlardan birini tercih ederek kanun haline getirme hak ve yetkisi de vardır.¹²⁴

Buna göre kamu otoritesi çok eşliliğin meşruiyet ve ruhsat şartlarının denetimi ve kullanılmasının hâkimin iznine bağlanması ile ilgili kanuni bir düzenleme yaptığında bu düzenleme şer'an ve kazaen bağlayıcı olmaktadır.¹²⁵ Dolayısıyla böyle bir hukuki düzenlemenin yapılması halinde kamu otoritesinin, gerekli inceleme ve araştırmayı yaptıktan sonra, şartları uygun olan erkeklerin çok eşlilik yapmasına izin vermesi, olmayanlara ise izin vermemesi mümkündür. Nitekim günümüzde birçok İslâm ülkesi Aile Hukuku Kanunu da bu tür düzenlemelere yer vermiştir.

Şu halde; "Kur'ân'da zikredilen şartlar içerisinde teaddüd-i zevcât gayet meşrudur, ma'küldür. Âyetin hükmü her zaman ve mekânda bakidir. Zamanımızda birçok Müslümanlarda görülen teaddüd-i zevcât, Kur'ân'a muhalif olduğu cihetle, onların hali ile Müslümanlığı mukayese etmek doğru değildir. Hatta bu gibi kimseleri birden fazla kadın almaktan men etmek, selâhiyattar makam üzerine vacip, belki de farzdır. "Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın" (Nisa 4/3) ayetinin hükmü bunu gerektirmektedir."¹²⁶

SONUÇ

İslâm hukuku, belirli şartların ve gerekçelerin bulunması halinde bireysel ve toplumsal maslahatların sağlanması için çok eşlilik kurumunu bir ruhsat hükmü olarak meşru kabul etmiştir. Dolayısıyla İslâm hukukunda çok eşlilik, bir emir veya zorunluluk değil, istisnâî olarak teşri kılınmış bir ruhsat (yede) hükmüdür.

¹¹⁷ Attâr, *Teaddüdü'z-zevcât*, 272-276.

¹¹⁸ Attâr, *Teaddüdü'z-zevcât*, 276-282; Yalçın, "Çok Eşlilik Üzerindeki Sınırlamalar", 1713-1717.

¹¹⁹ Ali-Öğüt, "Çok Evlilik", 367; Sibâî, *el-Mer'e*, 90; Yalçın, "Çok Eşlilik Üzerindeki Sınırlamalar", 1714.

¹²⁰ Attâr, *Teaddüdü'z-zevcât*, s. 282; Âlim, *Nazariyyetü's-siyâseti's-şer'iyye*, 173.

¹²¹ Bk. *TMK*, md. 145

¹²² Kaynakça daha önce geçti.

¹²³ Bk. *Mecelle*, md. 1801.

¹²⁴ Şaban, *Usûlü'l-fikh*, 450-451.

¹²⁵ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhu Tenvîri'l-ebşâr*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud-Ali Muhammed Muavvad, (Riyad: Dâru Alemi'l-kütüb, 2003), 1: 178; *Mecelle*, md. 1801.

¹²⁶ Akseki, "Teaddüd-i Zevcât", 313.

İslâm hukukunda çok eşlilik, meşru kılınmış olmakla birlikte her erkeğin keyfine göre kullanabileceği mutlak bir hak da değildir. Nitekim ilgili naslar incelendiğinde İslâm hukukunda çok eşliliğin meşru olabilmesinin; “eşler arasında adaleti gözetmek” ve “eşlerin nafakasını temin etmeye güç yetirebilmek” olmak üzere iki temel şarta bağlandığı görülmektedir. İslâm hukukçuları ise çok eşliliğin meşruiyeti ile ilgili bu temel şartların dışında bireysel ve toplumsal maslahat gereği çok eşliliğe ruhsat veren veya bunu gerekli kılan bazı sebepler ve şartlar üzerinde de durmuşlardır.

İlgili naslarda ve doktrinde yer alan şartlar ve gerekçeler birlikte değerlendirildiğinde İslâm hukukunda çok eşliliğin meşru olabilmesi için şu üç temel şartın bulunması gerektiğini söylemek mümkündür

- 1) Eşler arasında adaleti riayet etmek,
- 2) Eşlerin nafakasını temin edebilecek yeterli mali güce sahip olmak,
- 3) Ferdi veya toplumsal ihtiyaç veya zaruretin bulunması.

Şu halde İslâm hukukunda bir ruhsat hükmü olarak meşru kılınan çok eşlilik hakkının istismar edilmemesi için yukarıda sayılan şartlara riayet edilmesi gerekmektedir. Geçmişte bu hakkın kullanılmasının denetiminin nispeten toplum (sosyal çevre) tarafından yapıldığını söylemek mümkündür. Ancak günümüzde toplum denetim mekanizmasını icra edemediği için bu görevin toplum adına devlet (kamu otoritesi) tarafından yapılması gündeme gelmektedir.

Çok eşliliğin kamu otoritesi tarafından denetlenmesi veya sınırlandırılma ile ilgili son dönem İslâm hukukçuları arasında; bunun caiz olduğunu “kabul edenler” ve “kabul etmeyenler” şeklinde iki yaklaşım bulunmaktadır.

Çok eşliliğin sınırlandırılmasının caiz olduğunu kabul edenler görüşlerini iki açıdan temellendirmektedirler: Birincisi, çok eşliliğin mubah olması ve kamu otoritesinin mubahı sınırlandırma hak ve yetkisinin bulunmasıdır. İkincisi ise, çok eşliliğin Kur'an ayetlerinde, “kocanın eşleri arasında adaleti gözetmesi” ve “kocanın eşlerinin nafakasını temin etme gücüne sahip olması” şartları ile kayıtlı olması ve bu şartların bulunup bulunmadığının kamu otoritesinin denetimine tabi tutulmasının Şâri'in çok eşliliği teşri kılma maksadına ve toplumun maslahatına daha uygun olmasıdır.

Çok eşliliğin sınırlandırılmasının caiz olduğunu kabul etmeyenler de görüşlerini iki açıdan temellendirmektedirler: Birincisi İslâm hukukunda çok eşlilik, naslarla/ayetlerle sabit meşru bir haktır ve bunun kamu otoritesi tarafından yasaklanabileceğine veya sınırlandırılabilmesine dair kesin bir delil yoktur. İkincisi ise Şâri'in meşru/mubah kıldığı bir hakkı yasaklamak veya sınırlandırmak naslara aykırıdır.

Yukarıdaki görüşlerden kamu otoritesinin çok eşliliği sınırlandırmasının caiz olduğunu kabul eden görüşün günümüz açısından daha isabetli olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim 1917 tarihli Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi kadına/karıya, nikâh akdi esnasında kocasının üzerine ikinci bir kadınla evlenmemesini şart koşma hakkını vererek kocanın aynı anda birden fazla kadınla evlenme hakkını dolaylı da olsa sınırlandırmıştır. Yine 1917 tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesi'nin yürürlükten kaldırılmasından sonra hazırlanan, ancak yürürlüğe girmeyen 1924 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi Tasarısında da çok eşlilik uygulamasının hâkimin iznine bağlanması teklif edilmiştir. Günümüz İslâm ülkelerden Fas, Cezayir, Irak, Suriye, Endonezya, Malezya, (Pakistan) gibi ülkelerde de çok eşliliğin (hukuken) geçerliliği yargının izni ve denetimine bağlıdır. Yargı denetimini kabul eden bu ülkelerden bazıları sadece adalet şartının, bazıları adalet ve nafaka şartının, bazıları ise adalet, nafaka ve meşru bir maslahat/gerekçe şartının bulunup bulunmadığının denetimini yargıya vermiştir.

Özetle söylemek gerekirse, ilgili ayetin hükmü gereğince şartları dâhilinde İslâm hukukunda çok eşlilik mubahtır. Bununla birlikte “zararın giderilmesi” ve “kamu yararının gerekli kılması” halinde İslâm hukukunda kamu otoritesinin mubahı (hukukî serbest alanı) sınırlandırma hak ve yetkisi bulunmaktadır. Diğer taraftan İslam hukukunda kamu otoritesinin

26| İbrahim Yılmaz. İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Çok Eşliliği Sınırlandırması

toplumun ihtiyaçlarını karşılayan ve çağın maslahatına/şartlarına uygun düşen mevcut icthadlardan birini tercih ederek kanun haline getirme hak ve yetkisi de vardır. Buna göre böyle bir hukuki düzenlemenin yapılması halinde kamu otoritesinin, gerekli inceleme ve araştırmayı yaptıktan sonra, şartları uygun olan erkeklerin çok eşlilik yapmasına izin vermesi, olmayanlara ise izin vermemesi mümkündür.

Burada şu hususu da özellikle belirtmekte fayda var; toplumda kadın-erkek nüfusunun aşırı orantısız olduğu dönemlerde, toplumsal maslahat açısından bir erkeğin aynı anda birden fazla (en fazla dörde kadar) kadınla evlenmesinde ihtiyaç ve zaruret de bulunabilir. Böyle bir durumda kamu otoritesinin, şartlarını taşıyan erkeklerin birden fazla kadınla evlenmesini teşvik etmesi, hatta yerine göre zorunlu kılması da mümkündür.

KAYNAKÇA

- Abdüllâvî, Beşir el-Mekkî. *Sultatü veliyyi'l-emr fi takyîdi'l-mubâh*. Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Maârif, 2011.
- Ahmed Naim, (Babanzâde). "Taaddüd-i Zevcât İslâmiyet'te Men Olunabilir mi imiş?: Mansurizâde Saîd Beyefendi'ye". *Sebilü'r-Reşad [Sırat-ı Müstakim]*11/298 (15 Mayıs 1329/1330): 216-221.
- Akdaş, Hayrunnisa. *II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Akımlarının Taaddüd-i Zevcât Konusundaki Tartışmaları*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, 2016.
- Akseki, Ahmed Hamdi. "İslamiyet ve Teaddüd-i Zevcât". *Osmanlıdan Cumhuriyete İslam Düşüncesinde Arayışlar*. 271-313. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1999.
- Ali, Kevser Kâmil-Öğüt, Salim. "Çok Evlilik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8: 365-369. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Âlim, Abdüsselam Muhammed eş-Şerif. *Nazariyyetü's-siyaseti's-şer'iyye: ed-davâbit ve't-tatbîkât*. Bingazi: Camiatü Karyûnûs, 1996.
- Allâl el-Fâsî. *Makâsidü's-şer'iati'l-islâmiyye ve mekârimühâ*. Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1993.
- Ansay, Sabri Şakir. *Eski Aile Hukukumuzda Bir Nazar*. Ankara: İstiklal Matbaacılık ve Gazetecilik Kollektif Ortaklığı, 1952.
- Apaydın, H. Yunus. "Nikâh Akdinin Mahiyeti ve İmam Nikâhı Uygulaması". *Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enst. Dergisi* 9 (2000): 371-380.
- Aras, Mehmet Özgü. "İslâm'a Göre Çok Evlilik". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (2007): 183-188.
- Arsal, Sadri Maksudi. *Umumi Hukuk Tarihi*. İstanbul: İstanbul Matbaacılık, 1948.
- Atar, Fahrettin. *Fıkıh Usûlü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996.
- Attâr, Abdünnâsir Tevfik. *Teaddüdü'z-zevcât mine'n -nevâhî'd-dîniyye ve'l-ictimâiyye ve'l-kânûniyye*. Kahire: eş-Şirketü'l-Misriyye li'tubâati ve'n-neşr, 1972.
- Aydın, M. Akif. *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1985.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınları, 1985.
- Carullah, Musa. *Kur'an-ı Kerim Âyetlerinin Nurları Huzurunda Hatun*. Yay. Haz: Mehmet Görmez. Ankara: Kitabiyat Yayınları, 1999.
- Cessâs, Ebu Bekir Ahmet b. Ali er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'an*. 4 Cilt. thk. Muhammed Sadık Kamhâvî, Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1985.
- Cin, Halil. *Eski Hukukumuzda Evlenme*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1974.
- Dalgın, Nihat. *İslâm Hukukunda Boşama Yetkisi*. Samsun: Etüt Yayınları, 1999.
- Demircan, Adnan. "Câhiliye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik". *İstem* 1/2 (2003): 9-32.
- Demircan, Ali Rıza. "Çok Eşlilik". *H. Peygamber ve Aile Hayatı*. Yay. Haz. İsmail Lütfi Çakan. 248-251. İstanbul: İlmi Neşriyat, ts.

- Durmuş, Abdullah. "Ahmed Hamdi Akseki'nin Birden Fazla Evlilik (Çok eşlilik) Konusundaki Yaklaşımı". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (2015): 251-276.
- Ebû Ceyb, Sa'dî. *Mevsûatü'l-icma' fi'l-fikhi'l-islâmî*. 2 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-fikr, 1984.
- Ebû Zehra, Muhammed. *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, Kâhire: Dâru'l-fikri'i-Arabî, 1957.
- Ebû Zehra, Muhammed. *Tanzîmü'l-üsra ve tanzîmü'n-nesl*. Kahire: Daru'l-fikri'l-arabî, 1976.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*. 1-10. İstanbul: Eser Neşriyat, 1979.
- Erdoğan, Mehmet. *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*. İstanbul: MÜİFV Yayınları, 1990.
- Fatma Aliye-Mahmud Esad. *Çok Eşlilik (Teaddüd-i Zevcât)*. Haz: Firdevs Canbaz. Ankara: Hece Yayınları, 2007.
- Fazlurrahman. *İslâm*. Ankara: Selçuk Yayınları, 1992.
- Hamidullah, Muhammed. "Müslümanlarda Hukuk Felsefesi". trc. İ. Kâfi Dönmez. *İslâm Medeniyeti* 4/4 (1980): 19-34.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin. *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhu Tenvîri'l-ebşâr*: 1-13. thk. Adil Ahmed Abdülmevcud-Ali Muhammed Muavvad. Riyad: Dâru Alemi'l-kütüb, 2003.
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*: 30 Cilt. Tunus: Dâru'-Tûnisîyye, 1984.
- İbn Kudâme, Muvaffaküddin Abdullah b. Ahmed el-Makdisî. *el-Muğnî* 1-15. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî-Abdülfezzah Muhammed el-Hulûv. Riyad: Dâru Âlemi'l-kütüb, 1997.
- İncegöl, Sümeyye. *Tanzimat'tan Günümüze Çok Evlilik Tartışmaları*. Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi, 2008.
- Kahraman, Abdullah. "Mansûrizâde Said'in Klasik Fıkıhçılara Yönelttiği Bazı Eleştiriler". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (2001): 223-262.
- Kahraman, Abdullah. "Darülfünun Hocalarından Mansurizâde Mehmed Said ve Klasik Fıkıhın Sınırlarını Zorlayan Bazı Görüşleri". *Darülfünun İlahiyat Sempozyumu 18-19 Kasım 2009 Tebliğleri*. 405-414. İstanbul: 2010.
- Karaman, Hayreddin. *Anahatlarıyla İslâm Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011.
- Karaman, Hayreddin. *İslâm'da Kadın ve Aile*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1994.
- Kaya, Mahmut. *Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Çok Eşlilik Olgusu (Şanlıurfa Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi. Harran Üniversitesi, 2004.
- Kevserî, Muhammed Zâhid. *Makâlâtü'l-Kevserî*. Kahire: el-Mektebetü't-tevfîkiyye, ty.
- Köse, Saffet. *İslâm Hukukunda Hakkın Kötüye Kullanılması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997.
- Köse, Saffet. "Aile Hukuku". *İslâm Hukuku El Kitabı*. edt. Talip Türcan. 437-533. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. 1-24. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2006.
- Mansurizâde Saîd. "Taaddüd-i Zevcât İslâmiyette Men Olunabilir". *İslâm Mecmuası* 1/8 (İstanbul 1330): 233-238.
- Mansurizâde Saîd. "Cevâzın Ahkâm-ı Şer'iyeden Olmadığına Dâir". *İslâm Mecmuası* 1/10 (İstanbul 1330): 295-303.
- Medkûr, M. Sellâm. *Nazariyyetu'l-ibâha inde'l-usuliyîn ve'l-fukâhâ*. Kahire: Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1984.
- Ortaylı, İlber. *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2016.
- Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi (HAK)*. Yay. Haz. Orhan Çeker, Konya: Mehîr Vakfı Yayınları, 2012.
- Reşid Rıza, Muhammed. *Tefsîrü'l-Menâr/Tefsîrü'l-Kur'ân il-Hakîm*. 1-12. Mısır: Matbaatü'l-Menâr, 1328 h.
- Reşid Rıza, Muhammed. *Hukûku'n-nisâ fi'l-İslâm*. Beyrut: el-Mektebetü'l-islâmî, 1984.
- Seyyid Bey, Muhammed. *Fıkıh Usulü (Giriş)*. Yay. Haz: Hasan Karayığit. İstanbul: Düşün Yayınları, 2010.
- Sibâî, Mustafa. *el-Mer'e beyne'l-fikhi ve'l-kânûn*. Beyrut: el-Mektebetü'l-islâmî, 1999.

28| İbrahim Yılmaz. İslâm Hukukunda Kamu Otoritesinin Çok Eşliliği Sınırlandırması

- Şaban, Zekiyüddin. *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-fıkıh)*. trc. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.
- Şelebî, Muhammed Mustafa. *Ahkâmü'l-üsre fi'l-İslâm*. Beyrut: Dâru'n-Nehdati'l-Arabiyye, 1977.
- Şeltût, Mahmud. *el-İslâmü: akîdetün ve şerîatün*. 12. Baskı. Kahire: Dâru's-Şurûk, 2001.
- Topaloğlu, Bekir. *İslâm'da Kadın*. İstanbul: Yağmur Yayınları, 1990.
- Ulaş, Semra. "İslâm'da Çok Kadınla Evlilik". *İslâmî Araştırmalar* 4/1 (1992): 52-63.
- Yalçın, İsmail. "Günümüz İslâm Aile Hukuku Kanunlarında Çok Eşlilik Üzerindeki Sınırlamalar". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/3 (2017): 1707-1725.
- Yıldırım, Mustafa. "Nisa Suresi 3. Ayet Bağlamında Çok Eşlilik Meselesi", *Dinlerde Nikâh Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı* (İzmir 06-08 Nisan 2012), 533-546. İstanbul: 2012.
- Zerkâ, Mustafa Ahmed. *el-Medhalü'l-fikhiyyü'l-âmm/el-Fıkhü'l-İslâmî fi sevbihi'l-cedîd*. 1-3. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1968.
- Zeydan, Abdülkerim. *el-Mufassal fi ahkâmi'l-mer'e ve'l-beyti'l-müslim fi's-şerîati'l-islâmiyye*. 1-11. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1993.
- Zühaylî, Vehbe. *el-Fıkhü'l-islâmî ve edilletühû*. 8 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-fikr, 1989.